

A képmutatás kultúrája

A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete 1990–2005

A VMDK erőterében

Az előkészületek

A szűkebb szerbiai indíttatású (1988 őszén Újvidéken majd a Vajdaság egész területén is diadalmaskodó) „antibürokratikus forradalom” az addig visszaszorított népi és liberális szemléletű fiatalabb magyar értelmiséget is szóhoz juttatta. Az Új Symposion folyóirat az 1989. 3–4. számában leköszölheti az 1983-ban betiltásra okot adó szövegeket. Margusics Károly fiatal politikus viszont – mintegy közvetett válaszként Csorba Bélának még az előző év októberében a Vajdasági Íróegyesület Elnökségének írt levelére (amelyet ugyanebben a számban közölnek) – azt indítványozza, hogy „az ifjúsági szervezet keretén belüli közvita során hozzanak ítéletet az Új Symposion folyóirat 1983. évi szerkesztőségének elkötelezettségéről.” Ismét a jugoszláv beállítottságú politikusok egy csoportjának „ítélete” várható tehát. Akkor is, ha ez – az időszerű jugoszláviai politikai eseményekkel összefüggésben – inkább fölmentőnek, mint elmarasztalónak ígérkezik. Önmagában is sokat mond, hogy a következő számban a nyolcvanas évek első felében menesztett symposionisták közül ketten – Balázs Attila és Csorba Béla – már jelen vannak a szerkesztőségben. Mi több, a politikától többnyire ódzkodó, ugyancsak a megbélyegzettekhez tartozó Fenyvesi Ottó Jugoszlávia demokratikus megújulásáról címen nyílt levelet intéz a Vajdasági Íróegyesület Elnökségének. Ebben a többi között ezt írja: „...ajánlom, hogy a Vajdasági Íróegyesület Elnöksége támogassa mindazon belgrádi, zágrábi, ljubljana-i törekvéseket, amelyek egy átfogó társadalmi demokratizálódás irányába mutatnak, itt elsősorban a többpártrendszer bevezetésére gondolok.” Csorba Béla viszont arra vetemedik, hogy hírt ad róla: a Magyar Hírlap beszámolója szerint kik voltak az 1956-os magyar forradalom leverését követő megtorlások jugoszláviai származású áldozatai. Sőt a kárpátaljai magyarság ellen elkövetett sztálini genocídium problémájába is belekotnyeleskedik. És arról is beszámol, miszerint 1989. II. 26-án Ungváron megalakult – így nagy betűkkel – a „KÁRPÁTALJAI MAGYAR KULTURÁLIS

SZÖVETSÉG”, mely kinyilvánítja, hogy a területén „élő magyar kisebbség az egyetemes magyarság része, ebből kiindulva törekszik a kölcsönös kulturális kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére a magyarság többi részével.”

A délvidéki magyar szellemi életben erjesztő hatásúnak bizonyul a Beszédes István irányításával működő szerkesztőségnek az elhatározása, hogy a Merre tovább? kérdését szegezi szembe az ismeretebb értelmiségiek, közírók melléne (1989. 9. sz.). A válaszokban az alkotók egyéni és közösségi, szakmai és nemzeti vonatkozású problémafölvetéseit, kiútjavaslatait várja. Kérdésfölvetése és a válaszigénye etnikai megalapozottságú, a reformok és a demokratizálódás szükségességét sugalló. Önmagában az is sokat mond a kezdeményezés lényegéről, hogy bevezetésként Hódi Sándornak a Táj és lélek című „számvetését” közli. Hogy az Új Symposion a nyitás és az újítás stádiumában van, az Hász-Fehér Katalinnak a „Szabad-rúgás (Ló-lábjegyzetek)” című rovatban közölt cikke is bizonyosság. Ebben ui. a Symposion-hagyományhoz viszonyítva is eretnek gondolatok fogalmazódnak meg. A szerző szerint a folyóirat elitista hagyománya elöregedett a mélyebb népi és nemzeti önmegismerés, valamint a közösség- és a közönségteremtés igényéhez viszonyítva.

Ehhez képest a gyökereiben ragadja meg a délvidéki magyarság létkérdéseit Kabók István, a néhány évvel korábban a horgosi „orgonaügyben” meghurcolt történelemtanár, aki dokumentumként teszi közzé a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége Zombori Választmányának már eljuttatott folyamodványát. Ebben a Vajdaság területén élő nemzeti kisebbségek művelődési autonómiájának megteremtését javasolja. Azt a szellemi erjedést indítva el ezáltal, amely a szóban forgó év végén a VMDK megalapításának koncepciójába torkollik.

Hornyik Miklós az Alkotók Gyűlésén (szintén a nyolcvanas évek végén) a fejére olvassa a Forum Könyvkiadónak a politikai okokból már évek óta kiadásra váró kéziratokat. Varga Zoltán megrója Deák Ferenc írot, vezető tartományi politikust, hogy a tévében kijelentette: nem szereti az anyaország szót,

sőt annak paternalizmusát sem. (Vö. ÚS, 1990. 1–2. sz.).

Csorba Bélának, a megújulási törekvések egyik fő hangadójának (aki Ágoston Andrással és másokkal együtt kezdetben bizalommal tekint a szerbiai változásokra), rá kell jönnie, miszerint „a javasolt köztársasági oktatási törvénytervezet még kilátástalanabb és reménytelenebb állapotba taszítja a nemzetiségi oktatást széles e tartományban, mint amilyenbe a korábbi tartományi oktatási politika a legbürokratikusabb időszakában taszította.” (ÚS, 1989. 10. sz.) Vagyis az „antibürokratikus” szerbek a magyarok által kikapargatott gesztenyével is a saját, sokkal nagyobb adagjukat szaporították. Ennek Csorba Béla szerint az a bizonyosága, hogy az előző évben a Vajdasági Íróegyesület Elnöksége semmit sem tett az általa fölvezetett nemzetiségi oktatás gondjainak enyhítése érdekében. Nem állta meg a helyét a szellemi strázsán, szabad kezet adott a bűnöző politikusoknak.

1989. december 7-én Csorba megbeszélést szervez a készülő oktatási törvény kapcsán a Magyar Tanszék javaslatairól az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karán. Ekkor veti föl Vékás János, az Újvidéki Rádió publicistája egy kisebbségi érdekszervezet megalapításának szükségességét, magyar kutatóintézet és dokumentációs központ létrehozását is javasolva. Néhány nappal később az Ifjúsági Tribünön a jelenlevők elfogadják Ágoston András indítványát, hogy intézzenek petíciót a Szerb Képviselőház küldötteihez a magyarok oktatási jogainak megvédése érdekében. A kérelem a magyar tagozatok nyitására, a magyar tannyelvű gimnáziumi és szakiskolai tagozatok előre történő meghatározására, s az anyanyelvű fölvételi vizsga biztosítására vonatkozik.

Még ugyanebben az évben megkezdődnek a magyar politikai érdekszervezet megalapításának munkálatai. Az alapcél: az európai szellemű önvédelem, különös tekintettel a bukott pártállam politikájának következményeire: a nagymértékű asszimilációra (csak 1961 és 1981 között mintegy 60000 fővel csökkent a magyarok száma) s azokra a jogokra, amelyeket a törvényváltoztatás mint elvi lehetőséget is eltörölni igyekezett. AVMDK nem pártként, hanem érdekszervezetként kíván működni. A szerb sajtó viszont – jó ösztönnel – már a kezdet kezdetén új párt megalakulását szimatolja a magyarok érdekszervezetében. Már ekkor elhangzik a kifogás a szocialisták részéről, miszerint a nemzeti érdekekre való korlátozódás és a demokrácia összeférhetetlen. Ágoston András, Vékás János, Dudás Károly, Hódi Sándor és a többiek viszont szárnyakat kapnak Domokos Géza hírére: megalakult az RMDSZ. Az alakuló VMDK aktivistái annak kapcsán is aláírásokat gyűjtenek: vajon kik támogatják a kezdeményező bi-

zottság programját. Lelkesedésükre vall, hogy a költségeiket legfeljebb adományokból és tagsági díjakból fedezhetik. S hatalmi funkciókra sincs kilátás. Ekkor még szó sem lehet a parlamentbe való bejutásról.

A 7 Nap még 1990 januárjában leközi a VMDK programcéljait, hiszen ekkor már ezer tagjuk van. E föllángolás eredménye és szítója az újvidéki, szabadkai és más helységek művelődési intézményeiben szervezett eszmecsere a demokratizálódás lehetőségeiről, a rosszul működő intézmények átalakításáról és a pluralizmusról. A magyar és nem magyar média megszólaltatja a mozgalom hangadóit.

A VMDK megalakulása

A VMDK alakuló közgyűlésére 1990. március 31-én a nyugat-bácskai Doroszlón, Herceg János lakhelyén került sor. Azóta sem tette szóvá senki azt a tényt, mely szerint a délvidéki magyar kultúra doyenje inkább csak közhelyeket tudott mondani a hozzá buzdításért, pártfogásért elzarándokoló értelmiségi csoportnak. (Vö. Magyarok Jugoszláviában '90. 84. p.) Az együttélés és a testvériség elve ti. a magyarok részéről már megvalósult, tehát fölösleges a célként való hangsúlyozása. A VMDK-nak „a magyar nyelv, a kultúra ápolásán túl” magasabb rendű a célja, amit Herceg nem tudott vagy nem akart tudomásul venni.

A VMDK megválasztott elnöke, Ágoston András, levélben fordul a Magyar Tanszék vezetőjéhez, Gerold Lászlóhoz, hogy „fogalmazzon meg egy olyan szöveget, amelyet szórólapon eljuttatnának minden magyar ajkú szülőnek, s amely röviden, érthetően felsorolná azokat a tudományos érveket, amelyek amellett szólnak, hogy a magyar nemzeti kisebbség tagjai anyanyelvükön fejezzék be legalább az általános és középiskolát” (MSZ, 1990. IV. 20.). Gerold már az előző hónapokban, a tribünviták résztvevőjeként és cikkek formájában hangsúlyozta: csak törvényhozással lehetne megnyugtató módon szabályozni mindazt, ami egyelőre vagy csupán ígéret, vagy pedig többféleképpen értelmezhető. A községekre ui. aligha bízható a magyar tagozatok megnyitásának kérdése. Az a feltevés viszont már egyértelműen másodrangú állampolgárrá degradálja a kisebbségi szülőt, amely szerint az iskolaév kezdetén nyilatkoznia kell: vajon anyanyelvű tagozatra akarja-e íratni a gyermekét. A magyarok oktatása nyílt kérdéseinek a Magyar Szó – elsősorban Kabók Erika tollából – is kellő nyomatékot ad.

A VMDK megalakulása a meglévő érdekellentétek dacára is egységes állásfoglalás kialakítására ösztönzi a Magyar Tanszékét. Ez érthető, hiszen elsősorban a saját érdekeit védheti. A magyar tagozatok gyors fogyása, a magyar lektorátusok mellözése a magyar

nyelv és irodalom oktatásának jelentőségét is csökkenti, sőt a megszűnését is magában rejt. A Magyar Tanszék az ezzel kapcsolatos állásfoglalását a köztársasági oktatási törvényekhez fűzött kommentárként juttatja el a belgrádi minisztériumba.

A magyar nyelvű oktatás ügyében megfogalmazott kérelem a VMDK által is eljut a szerb politikusokhoz, miután 17000 magyar látta el kézjeggyével a petíciót. Ebben követelik, hogy a Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága vizsgálja fölül azt a rendelkezését, amely kiegyenlíti a teljes anyanyelvű oktatást a kétnyelvű oktatással.

A belgrádi hatalom semmibe vette a beadványt. A VMDK aktivistái azonban továbbra is teszik a dolgukat. Járják a falvakat a szülőknek a gyermekeik magyar tagozatra íratására való rábeszélése érdekében, s a magyar gimnáziumok visszaállítása mellett is állást foglalnak. Emellett a helyi szervezeteinek megalakításán dolgoznak. Nem utolsósorban az emberi jogokat, a kisebbségek Európa által kínált önmegvalósítási lehetőségeit kell tudatosítaniuk az emberekben.

E tekintetben Hódi Sándor alelnök (aki időközben a Közép-európai Népcsoportok Fórumának az elnöke lett) tehet sokat. Ő már a kezdetektől azon a véleményen van, hogy a magyarságnak minél több képviselőt kell bejuttatnia a belgrádi parlamentbe. A többi között azokról az autonómiaformákról is előadást tart, amelyet a finnek biztosítottak az országukban élő elenyésző számú hajdani elnyomóik, a svédek számára. Minthogy a hetvenes évek végétől Hódi Sándornak számos könyve jelent meg Újvidéken, kezdetben a tartományi központban élő vezető értelmiséggel való szót értés reménye hatja át. Úgyhogy a Petőfi Sándor Művelődési Egyesületben tartott alakuló gyűlésen gyanútlanul az értelmiség szerepéről tart előadást. Ott azonban a humánértelmiség nagy többségének távollétében az iparosok, a műszaki értelmiségiek és a munkások hallgatták meg az előadót és vállalták a betagosodást.

Hódit ez nem zavarja, mert a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság alakuló ülésén javaslatot tesz, hogy az új egyesület „mindenkori elnöke, illetve alelnöke a szerepkörénél fogva legyen teljes jogú tagja a VMDK Tartományi Tanácsának. Ennek ülésein képviselje a JMMT érdekeit, s így járuljon hozzá az itt élő magyarság egészének sorsát érintő akcióprogramok kidolgozásához és a döntéshozatal további demokratizálásához.” (MSZ, 1990. VII. 14.) Mellesleg Hódi már korábban kijelentette: „Nem szükséges, s nem is volna célszerű az újonnan létrejövő ágazati érdekképviseleti szervek, intézetek és a VMDK között szoros függőségi viszonyt létre hozni.” (MSZ, 1990. V. 5.) Mégis: Hódi javaslatát utóbb a VMDK egyedu-

ralmi törekvésének gesztusaként értékelték, holott, miként az idézetekből is kiderül, azzal ellentétes célról, a művelődésre vonatkozó döntések konszenzussal való meghozataláról van szó. A VMDK eszméi és szervezatként való megalakulása kezdetben a délvidéki magyar értelmiség szellemi-erkölcsi vérátömlesztését ígéri.

Az intézmények módosuló feladatköre

A délvidéki magyarság kulturális, önvédelmi újjászületése a kilencvenes évek elején oly módon ígérkezik, hogy egyes, már addig létezett intézmények kisebbségi vonatkozású programmal egészítik ki addigi tevékenységüket. Jellemző, hogy a magyarság érdekképviseleti szerve megszületésének hónapjaiban Bosnyák István a Forum Könyvkiadó addigi, főleg kirakatszerépű szerve, az Alkotók Gyűlésének megreformálására, átminősítésére tesz javaslatot. Az újjászületés – Jugoszláviai Magyar Írástudók Fórumaként – névváltoztatást is jelentene, ami a szóban forgó szervnek önálló szervezetté fejlődésére utal. Annál is inkább, mert ez a tömörülés az egész országban magyar nyelven folyó, humántudománnyal s ennek megfelelően a kultúra egészével kapcsolatos tevékenységet koordinálna. Erre a szerepre azért is szükség lenne, mert a Forum Könyvkiadó e szervet területi elosztású fiókszervezetek alkotnák. E koncepció a titói Jugoszlávia politikai örökségének jegyében működne. Az indítvány ui. a jugoszláviai magyar írók, publicisták, tudósok, kritikusok, társadalomkutatók mellett „a magyar–délsláv irodalmi, nyelvi, művelődési, etnográfiai és egyéb komparatistikák magyar és nem magyar anyanyelvű művelőit” foglalja magában. (Önmagunk nyomában. A JMMT évkönyve 1990–1993. 15. p.) Az óvatosság abban tetőzik, hogy a Forum nem akar kultúrszövetségi csúciszerv lenni, tehát nem vállalja a vertikalizmus megismétlődhető vádjának kockázatát.

Ugyanakkor az új intézmény célja: az írástudók nagyobb szerep- és felelősségvállalása „különös tekintettel a Jugoszláviában élő magyar nemzetiség fizikai és szellemi megmaradására”. Azonban „nem árt... unos-untalan el- és elismételni a köztudomású régi történelmi leckét: a kisebbségnek a többségi (»saját« vagy »idegen«) reakcióval szövetkezni mindenkor és mindenütt... halálos veszélyt jelent” – nyilatkozta Bosnyák a Magyar Szónak (1990. IV. 21.). Kijelentésében a kommunista szóhasználat szerint »reakcióról« beszél (amely az ő fölfogásában nemcsak a nacionalizmusnak, hanem a nemzetközpontúságnak az elutasítását is jelenti), s emiatt a tevékenységkorlátozás kimondatlan megindokolásaként a belenevelt félelmet is továbbadja. S ez az írástudók fe-

lelősségének jelszavára vonatkozóan – nem pusztán az alakuló új intézmény tevékenységét illetően – azt jelenti, hogy a délvidéki magyarság szavainak és tetteinek kötelezően határt szab a többségi (ill. a saját) nacionalizmus miatti aggály. Alig néhány hónap kell csak az ötlet beéréséhez, és június végén önálló értelmiségi társulásként megalakul a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság.

Eközben a Létünk című folyóirat pótolni igyekszik valamit abból, amit az előző évtizedekben elmulasztott, vagyis végre valóban a »létünk« alapkérdéseivel foglalkozhat. Demográfiai pályamunkákra ír ki pályázatot, amire három jelentős tanulmány születik. Ez különösen Mirnics Károly A szórványmagyarságtól a szigetmagyarságig című első díjas munkájának statisztikája addig lappangó demográfiai adatokból állt össze. A belőle levont következtetés értelmében a délvidéki magyarság mind nagyobb mértékben a beolvadás, a teljes megsemmisülés felé halad. A szerző nem ellenzője a vegyes házasságnak, pusztán az e mögött álló manipuláló tényezőket kifogásolja. Szerinte a világháború utáni első nagy demográfiai erózióra 1961-től, vagyis a külföldi munkavállalások kezdetétől kerül sor. S a magyaroknak – miként valószínűleg a többi kisebbségnek – nincs demográfiai utánpótlása.

A pályázat második díjat nyert műve, Bálint Sándor Gyerek híján nincs iskola... című tanulmánya áttekinti: miként és miért került sor az anyanyelvű oktatás háttérbe szorulására, az általános és középiskolások magyar nyelven való tanulásának összezugsorodására. Főleg arra a tapasztalatra támaszkodik ez a munka, amelyet a Magyar Szó vidéket járó riporterei halmoztak föl. Az eleven életből származó anyag aztán a felsorolt szakmunkák és kimutatások által is támogatást nyerhetett. Mindebből azt szűri ki Bálint, hogy aki élete első éveiben még valahogy megmaradhatott magyarnak, annak az iskoláztatás során is eltökélten és szerencsésen meg kell védeni a nemzeti integritását ahhoz, hogy legalább részben szerkesztő tagja maradhasson eredeti kulturális közösségének.

Tóth Lajos áttekintése az előbbinél szélesebb körű munka, jóllehet ebben is a nemzetiségi oktatás áll a középpontban. Tóth tanár úr már a munka címében vall a céljáról: Az anyanyelvű oktatás a nemzeti kisebbségek fennmaradásának és fejlődésének alap pillére. Viszonylag nagy anyagból levont végkövetkeztetéseivel azonban aligha érthetünk egyet. Aligha helytálló ui. az a tézis, mely szerint a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás az előző négy és fél évtized alatt »jelentős fejlődésen ment keresztül«. Ti. elsősorban általuk emelkedett az ötvenötszörösére a Vajdaságban harminc év alatt a jugoszláv, szerbhorvát nyelvű,

kitalált nemzet tagjainak száma. Azoké, akik a napi politikát és az ezzel összefüggő állampolgárságot összetévesztették a tartós értékű hagyományokkal és a nevelésnek köszönhető identitástudattal.

Ekkor még inkább csak a tünetek leírásánál tartanak a tudósok. A mélyebb összefüggések vizsgálatához még több adat és nagyobb időtáv szükséges. Biacsi Antal is megállapítja pl. A Kis délvidéki demográfia című könyvében (1994), miszerint a délvidéki magyarok beolvadási mutatója jóval rosszabb a náluk csekélyebb lélekszámú szlovákokénál, s főleg a románokénál, az okok boncolásával azonban adós marad. S arra az általa fölített kérdésre sem próbál válaszolni: vajon mivel lettünk az elmúlt évtizedek során gazdagabbak, ill. szegényebbek.

A Magyar Szó kezdeti nyitottsága

Ez alatt az idő alatt a Magyar Szó olyan feladatot végzett el, amelyet normális körülmények között a folyóiratok szokatlanul vállaltak. A tematikus (1990. márciusi) különszámában 20 oldalon a délvidéki magyarság múltját és jelenét vizsgáló tanulmányokat jelent meg Burány Nándor, Ágoston András, Ágoston Mihály, Bori Imre, Herceg János, Hódi Sándor, Mirnics Károly és Tomán László tollából. A háborúvégi genocidiumtól a mesterségesen gerjesztett asszimilációig, az anyanyelv elkorcsosodásától a szerbesedő magyar oktatásig, a megvalósult eredményektől a mögöttük rejlő identitászavarig: sok addig tiltott megállapítás fogalmazódik meg a szóban forgó cikkekben. Érthetően fogadta egyfelől nagy lelkesedés, másfelől dühödő támadás a Magyar Szó különszámát. Annál is inkább, mert a napilap nem zárkózott el a VMDK dokumentumainak közlésétől. Sőt egyben-másban a magyarság érdekvédelmi szervezetének szellemében működött. Ezért a kisebbségi önismeret tekintetében korszakhatárt jelenthetett az a néhány hónap (1990 októberétől 1991 február végéig), amikor folytatásokban leköszölte Matuska Márton Negyvenöt nap 44-ben című tárcáját, amely (elsősorban a túlélők megszólaltatásával) a magyarság elleni, a hatóság által évtizedeken át elhallgatott, tagadott, háborúvégi genocidium eseményeit taglalja.

Részben Gorbacsov peresztrojájának következményeként az egész Kelet-Európa átalakulóban van. Ami korábban elérhetetlen távolságra volt, most példamutató. Bálint Sándor a Magyar Szóban észet tudós kétnyelvűségről írt tanulmányát ismerteti (1990. V. 6.). Eszerint egy-két évnyi pszicholingvisztikai lemaradás is megfigyelhető a nem anyanyelvű óvoda végzőseinél. A nem anyanyelvűn tanuló iskolásoknál pedig a 12 éves tanuló alig üti meg a 8–9 éves gyermek szintjét. A kötelező kétnyelvűség a

stressz hatására a dadogók számát is növeli, az elvont gondolkodást akadályozza. És a svéd valamint a kanadai kutatók szerint is csak a második és harmadik osztálytól kell a kisiskolásnak idegen nyelvet tanulnia.

Az anyanyelv helyzetéről is végre föl lehet táni az igazságot. Ágoston Mihály az európai normák nevében az anyanyelvhasználatot korlátozó törvény ellen tiltakozik (1990. V. 12., 19., 26.), különös tekintettel a szerb politikai érdekek egyik hangadójának véleményére, mely szerint ellenőrizni kellene, mit tanuljanak a kisebbségek anyanyelvükön, és mit szerbül. Ágoston annál inkább jogosnak tartja az állásfoglalását, mert „...eredménytelen és meddő volt a VMNYE sokéves létezése... katasztrófális állapotokkal kell szembenéznünk a nyelvhasználat terén...” (1990. XII. 13.). A mozgalmiságban, szervezett anyanyelv-védelemben lát kiutat. Ennek feltételét a félelemtől való megszabadulásban, az érdekszervezetbe vetett bizalomban, a magyarul való gondolkodásban látja.

Ebben az időben még leközölheti a Magyar Szó Vajda Gábornak az 1991-ben a JMMT keretében megalakult szabadkai Szabad Líceum vitatribünjén bevezetőként elhangzott, irodalmi tankönyvekről szóló elmarasztaló értékelését is.

Az addigi, kötelezően dicsérendő tekintélyek egyoldalú elmarasztalásban is részesülhetnek. A lényegében ártatlanul börtönviselt, írósága kialakításában akadályozott B. Foky István magyarázata (1990. VII. 1.) értelmében Bori Imrét az Illyés-gyalázó cikének eredményeként választották meg a vajdasági akadémia levelező tagjává.

Emellett pl. a következő, „értelmiségi barát”-hoz szóló sorok olvashatók a Magyar Szóban – „Beszédes Valéria, egy bűnös etnográfus” tollából: „a vajdasági magyar értelmiségi bűnös, megbocsáthatatlan bűnöket követett el az elmúlt két-három évtizedben. Nem törődött a népével, elefántcsonttoronyba zárkózott. Jókat vitatkozott egymással periférikus dolgokról. Olyan irodalmi alkotásokat adott ki, amelyeket íróik egymásnak írtak...” (1990. IX. 24.).

Ekkor még nyitott, viszonylag szabad a sajtó helyzete. Olyannyira, hogy 1990 áprilisában Napló címen liberális szellemű, a szerbiai körülményeken föl szabadultan gúnyolódó, nem ritkán nyomatékosan (modorosan) komolytalan hetilap indulhat. Ebben a kilencvenes évek derekáig (a későbbi főszerkesztő haláláig) a délvidéki magyarság létébe vágó föltárások, vitacikkek egész sora jelent meg. Ezekben az írásokban tükröződik mindenekelőtt: milyen sok lefojtott energia és indulat gyűlt össze az értelmiségben a »szocializmus« alkonyán.

A többpárti választásokra majd csak ősszel kerül sor, hogy ennek eredményeként a Magyar Szó ala-

pítói jogát a vajdasági parlament vegye át, míg az anyagiak adagolása továbbra is a belgrádi hatalom jó szándékán múlik. Ez azt jelenti: a Magyar Szónak mindinkább zsarolt helyzetben kellett működnie, miközben a szerb nemzeti szocializmust pártoló Fekete Elvira és Vlaovics József, a Magyarok Hazájukért, Szerbiáért, Jugoszláviáért elnevezésű, VMDK-ellenes szerepű párt hangadói, a Magyar Szót és a Forumot az albánokéhoz hasonlítható autonomista csoportosulásnak nevezi. A napilap kiszolgáltatottságát fokozza (és a kezdeti ellenállásának erkölcsi értékét növeli), hogy azon politikusok kénye-kedvének volt kitéve, akik a polgárháború légkörének megteremtői, a soviniszta propaganda támogatói, s az ennek következtében romló gazdasági és kulturális körülmények hasznélvezői.

Viszont már a munkatársakba belenevelt (liberál)kommunista eszmény következtében is ellenzéki szerepbe kényszerül a Magyar Szó. Az elveszített viszonylagos jólét, a csak fokozatos süllyedés iránti nosztalgia is legalább malíciára s olykor szarkazmusra is indítja. Nem beszélve a VMDK által rája gyakorolt nyomásról, a kénytelen-kelletlen megjelentetett, (lát-szólag) csak a magyarság érdekeinek hangot adó interjúkról, nyilatkozatokról, esetenként a kiáltvány hangneméhez közeledő fölhívásokról. Ennek eredményeként viszont a lappal pusztán az olvasók voltak meghökkentően nagy számban elégedettek. A kérdőívek alapján csak alig több mint 10 százalékuknak felelt meg csupán részben a lap, s mindössze 0,67 százalékuk elégedetlen.

Ezt a kiváló lehetőséget azonban képtelen kihasználni a szerkesztőség. Amikor ui. kikéri az olvasó véleményét: vajon függetlenedjen-e a Magyar Szó, vagy pedig vállalja a Tartományi Képviselőház gyámkodását, akkor nem hangsúlyozza: végső soron az olvasó pénzén adják ki a lapot, következésképpen minden emberit meg kell tenni annak lehetősége ellen, hogy a vajdasági szerbek és a janicsárjaik gyakorolhasanak nyomást rája.

A Magyar Szó szerkesztősége kezdetben sikerrel védi a viszonylagos függetlenségét. Aztán jönnek a főszerkesztőiknek a Belgrádból vezényelt Vajdasági Végrehajtó Tanács általi leváltásai, a tapasztalt munkatársaknak laikus komisszárokkal való helyettesítései. Kisebbségi sikerrel, mint az Újvidéki Televízióban, ahol az oda helyezett főszerkesztő (Fekete Elvira) egy ideig végrehajthatja a hatalom parancsait, miközben menesztik a jó szerkesztőket, munkatársakat. Ahogyan a szabadkai 7 Nap ellen is megpróbálják elkövetni ezt a merényletet, ám itt nagy volt az ellenállás. S az Újvidéki Rádió is tartja magát, a munkatársainak elmenekülése vagy eltávolítása dacára, azon a vétel szempontjából nem megfelelő hullámhosszon, ame-

lyet a hatalom a rendelkezésére bocsátott az elvett helyett.

A Magyar Szó megalkuvása

A Magyar Szó a szerb hatalom által zsarolt helyzetében egyre kevésbé van abban a helyzetben, hogy a sokszínűséget, sokszólamúságot a délvidéki magyarság távlataival összefüggésben értelmezze, ezért képtelen alapítóként elfogadni a VMDK-t. A Magyar Szó számára a vajdasági magyarság érdekszervezetének vezetői éppen olyan veszélyt jelentenek, mint a Szerbiai Szocialista Párt. Először is azért, mert Ágoston Andrásban és társaiban a bukott kommunista rezsim oligarcháira, vörösből fehérbe átöltözött bürokrataira (végső soron a saját korábbi parancsolóikra) ismernek. Másodsor: mivel ha a VMDK elvei szerint szerkesztenék a lapjukat, a szerb hatalom megszünteti azt. Erre meg is lett volna a mentsége, hiszen az Európai Unió által a polgárháború miatt Jugoszlávia ellen bevezetett embargó az egyetlen vajdasági magyar napilap eltörlését is megindokolná. Ehhez különben is megvan a szükséges etnocíd előítélete. »A Magyar Szó nem magyar újság, nem is a magyar nemzetiségé, hanem a Szerb Köztársaság magyar nyelven megjelenő tájékoztatói eszköze.« – jelenti ki az egyik szerb tartományi főfelelős (MSZ, 1991. I. 29.). Jellemző, hogy Németh István a válaszában közel sem minősítheti érdemben a sovén magatartást, hanem csupán azért tesz szemrehányást a funkcionáriusnak, mert az nem kér bocsánatot.

A Magyar Szó a VMDK működésével kapcsolatos híreket rendszerint úgy közli, mint a többi információt, társadalmi-politikai eseményt. Túlságosan (persze kellő válogatásban és megfelelő látószögben) tiszteli a kész tényeket. Miként a Tito-érában, továbbra is az eseményekre összpontosítja a figyelmet. Hogy ezek mögött mi rejlik, ritkán tárja föl. Számára a demokritikusság, a másság elsősorban a tartózkodás jogát, a kiváráó mérsékletességet jelenti. Ezt a munkatársai az egyéni magatartás szabadságaként, az olvasók elvárásai kielégítésének feladataként fogják föl. Egzisztenciális szorongatottságukban nem láthatják be: az általuk megfellebbezhetetlen véleményünek, »leválthatatlannak« tartott olvasó nem más, mint a Tito rendszer által félretanított és -nevelt, identitásváltságban szenvedő, gátlásokkal küszködő, egyre nehezebb munkára kényszerülő, rossz közérzetéből, kipihenhetetlen fáradtságából nem ritkán az alkoholba menekülő tömeg. Egy olyan népcsoport, amely a nyelvhasználatában és a politikai meggyőződésében egyaránt bizonytalan, amelyet nem a további etnicizálódását serkentő, magyarérezelműségtől független, sőt azzal ellentétes hírbeállításokkal, komment

tárokkal, legfeljebb évfordulókkal kapcsolatos megemlékezésekkel, ünnepi beszédekkel kellene traktálni, hanem annak tudatosításával: mi az, ami minden azonos nyelvet beszélőnek, azonos kultúrához tartozónak a közös érdeke; hogyan juthatnak el önmagukhoz, egymáshoz a hatalom által szétzilált magyarok; kiknek a segítségével lehetne okosat, más nemzeti kisebbség (és a többség nemzet) számára is példamutatót cselekedni a mindenki által tapasztalt súlyos hibák kijavítása érdekében.

A hatalom által kiéheztetett, privatizációban akadályozott, bankkölcsönökből tengődő, felszámolással fenyegetett Magyar Szó inkább vállalja a gyéres és csonkított formájú megjelenést, csak hogy fennmaradjon. Küzdelme abban heroikus, hogy hol nyíltabban, hol pedig burkoltabban pacifista magatartást tanúsít. Jórészt a kiskatonák és a behívottak sorsáról készült beszámolók által. Nem hallgatja el a középnemzedék tömeges Magyarországra való távozását, s a magyar lakosság előregedését, reális adatokkal bizonyított veszélyeztettségét is számos esetben szóvá teszi. Emellett többször cikkezik a Horvátországból, Boszniából menekült szerbek fosztogatási kísérleteiről, a magyarok munkahelyének és itthon hagyott javainak eltulajdonításáról. Azonban létének feltétele, hogy ne ezeket a kérdéseket állítsa tevékenységének középpontjába. Igaz, a vázolt formában is rációfol arra a szerb nemzeti szocialista szállóigére, amely szerint a nemzeti kisebbségek helyzete Szerbiában jobb, mint bárhol Európában.

Hogy a Magyar Szó a maga súlyosan sérült formájában fennmaradhat, a kirakatszerpe mellett a magyarság számos problémájától való tartózkodásával magyarázható. A magyar diákoknak a szerbek általi terrorizálásáról pl. csak ritkán lehet olvasni a napilapban. Ennek az oka, hogy a Magyar Szó ehhez hasonló esetekben nem kutatja a valóságot, az emberek pedig leginkább félnek föltárni az őket ért sérelmeket. Következőleg inkább csak a súlyosabb esetek kerülhetnek napvilágra. A tűrés, az elhallgatás válik uralkodóvá mind a magyarok, mind pedig a publicisták magatartásában.

Sem a Magyar Szó szabadkai oldala, sem pedig a 7 Nap (túltisztelve a helyi pillanatnyi politikai érdekeket) nem boncolja kellő nyomatékkal azt a problémát sem, hogy az európai normákkal ellentétben nagy számban befogadott menekültek következtében Szabadka belvárosa rohamosabban szerbesedett el, mint a »szocializmus« éveiben. S hogy a magyar fiatalok a terrorizáltságuk miatt a városon kívüli, külön autóbusszal megközelíthető diszkóban kénytelenek szórakozást keresni. De arról sem cikkezik érdemben és szókimondón senki: vajon a Népkör kivételével mi-

ért szerb jellegű annak a városnak szinte valamennyi szórakozóhelye, melynek ekkor még kb. a fele magyar.

A Magyar Szó a magyarok újvidéki nyomorúságát is csak nagy körültekintéssel teheti szóvá. Nem csupán az »alapítója« miatt, hanem azért sem, mert a szabadkaiakénál (pláne a zentaikénál) nagyobb veszélyeztetettség (falfirkák és telefonos fenyegetések, véresek) részletesebb föltárása azok koncepciójának közvetett támogatása lenne, akik az újvidéki intézmények északra, ill. a Tisza-mellékre való áttelepítésben látják a nemzeti kisebbségünk jövőjének előfeltételét.

A Magyar Szó munkatársai azzal ámítják magukat, hogy ők »az ember«, a jugoszláviai magyar polgár időszerű érdekeinek nevében teszik a dolgukat, s nem az érzelmekkel vagy a távlati gondokkal kell törődniük. Annál kevésbé, minthogy nem lehet tudni: vajon a nyomdakész anyag másnapra megjelenhet-e. Nem merik megérteni: figyelmüknek a magyarság sorsára való összpontosításával, számbeli kisebbségünk súlyosodó problémáinak internacionalizálásával, tehát a helyzet európai szintű rendezésének sürgetésével közvetve az országon, tehát a szerbeken is segítenének.

A Magyar Szó önvédelmi hadi tette a kilencvenes évek első felében az, hogy nem enged a Tito-érában elsajátított szakmai tudnivalókból. Szigorúbban szólva: ezek minimumából. Nem vállalja a belgrádi vezénlylésű újvidéki bábkormány által állhatatosan rátkukálni igyekezett főszerkesztőt. Nem válik a polgárháború propagandagépezetének eszközévé, habár nyíltan nem konfrontálódhat vele. A szerbek és a horvátok felelősségével kapcsolatban álobjektív magatartást tanúsít.

A horvátok valóban nem olyan ártatlanok, mint ahogy azt egyes magyarországi (kalasnyikov-botrányal összefüggő) politikai érdekek sugallják, viszont a Magyar Szó munkatársainak legfeljebb a kiszolgáltatottsága adhat rá magyarázatot: miért törekednek olykor azok nacionalista örületének a felelősségét csökkenteni, akiknek a nyomorúságukat köszönhetik. Nem beszélve pl. arról, miszerint a horvátországi ősi magyar falvakat nyilvánvalóan megsemmisítik a szerb szabadcsapatok, ha a budapesti Szaniszló Ferenc és társai is a Magyar Szó optimizmusával tekintenek a szlavóniai hadi fejleményekre, ill. a Tanjug híreire. Hogy Kubát János, a Magyar Szó új főszerkesztője a német kisebbség iskoláit hiányolja Magyarországon, válaszként a délvidéki magyarság oktatása elsorvasztásának vádjára, nem több annál a reciprocitásban való gondolkodásnál, amelynek terhét nem először kell vállalni a trianoni határokon kívülre szorult magyarságnak.

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a Magyar Szó közéleti-politikai attitűdje nem egységes. A »demokratikus közvélemény napilapja«-ként nem ritkán az egymással ellentétes véleményeknek is hely ad. Bizonyos mértékű liberalizmusa a magyarságvédő megnyilatkozásokat csupán korlátozza, de nem mindig szűri ki. Az egyházi ünnepekről szóló tájékoztatókat is közli. A papokat és a vallást már csak az olvasótábor növelése érdekében is népszerűsíti. Ezzel azonban korántsem járulhat hozzá érdemben a lerombolt erkölcsi értékek újjáteremtéséhez, az előző évtizedek során kialakult csúcsértelmiségi szemlélet revíziójához.

Harc a félelemmel – megfélemlítettség

Matuska Márton II. világháború-végi magyarirtásról szóló összeállításának megjelenése a Magyar Szóban, majd (huzavona után) kötetben való kiadása (A megtorlás napjai, 1991) rendkívüli eseménye a délvidéki magyarság önmegismerésének. A szerző a korábbi évtizedekben csak titokban gyűjthette az anyagot, amelyet a megváltozott közhangulatnak s így a megnőtt mozgásterének köszönhetően alaposan kibővíthetett. A könyvnek nem az a célja, hogy a magyarok ellen elkövetett bűnök kinagyításával elhomályosuljanak a magyar fasiszta hatóságnak a zsidók, a szerbek s általában a kommunisták ellen elkövetett gaztettei. Egyszerűen a történelmi ismeretek kiegészítésének szándékáról, a még lehetséges jóvátétel sürgetéséről van szó. S arról is, hogy emberi fölemelkedés elképzelhetetlen a balkáni előítéletek ködének eloszlása nélkül. A pontosságra, elfogulatlan-ságra való törekvés különösen az ösztönuralom kiteljesedéssel való fenyegetésekor fontos. Ennek megfelelően Matuska elutasítja a számokkal való dobálózást, jóllehet tekintélyes magyarországi források említenek negyven-, sőt hatvanezernyi magyar áldozatot. A végszót a magyarokat sújtott vérbosszúról majd az összetett vizsgálatot vállaló kutatócsoport mondhatja ki – állítja a szerző.

„A megtorlás napjai” jelölt nevű vagy inkognitóban maradt emberekkel folytatott beszélgetésekből, aláírt vagy aláíratlan levelekből, fölkeresett dokumentumokból, megtalált fényképekből, ritkábban teljes, többnyire töredékes listákból, s olykor nyomdakiadványokból vett idézetekből állt össze. A szerző főleg az adatok rendezőjeként van jelen a könyvében. Csak akkor szólal meg személyesen, ha összefüggéseket akar tudatosítani; ha pl. a megtorlások valamely mozzanatát kapcsolatba hozhatja a magyar fasiszták gonosztetteivel. Ezáltal is jelzi: neki szíve szerint nem a szerbség megvádolása a célja. Még akkor sem, ha a hajdani gonosztévők kö-

zül többen karriert futottak is be, s ha közülük nem egy Matuska könyvének megjelenésekor is él és virul.

Meg kell szüntetni a bosszú tradícióját – ez az egyik fő gondolata Matuska Márton könyvének. Ugyanakkor a magyar áldozatok föl kutatásával a magyarság jelentős része fölszabadulna a lelkét terhelő nyomás alól. Nem kellene magát felelősnek éreznie alaposan megbűnhődött ősei vélt és valós bűnei miatt. A háború végi tömeggyilkosságokat a partizánok különben sem egyértelműen nemzeti alapon követték el. A megtorlás napjai c. könyv tanúsága szerint a primitív bolszevista indítékoknak, a kisajátítók kisajátítása elvének is volt szerepe abban, hogy számos ártatlan értelmiségi és gazdag polgár is áldozatul esett a vérengzésnek.

Matuska könyvét egyfelől dermedt csönd, másfelől ideges fölhördülés, sőt fenyegető támadás fogadja. Az idősebbek – különösen, ha nem voltak szenvedő alanyai a hajdani magyarirtásnak – már részben megfélemedtek a történekről, a fiatalabbak viszont – az iskolában tanult hatására hajlamosak igazságként megélni a hazugságokat. Az emberek nem csupán félelemből, hanem a beidegződöttségükből következően sem változtatják meg egykönnyen a tartózkodásukat. Hogy a mentalitásuk kulcsa részben az addig eltitkolt szörnyű háborúvégi hónapokban rejlik, nem lehet egykönnyen fölismerni.

Pedig éppen ezt a tényt nyomatékosítja túl nagy erővel Cseres Tibornak a Vérébosszú Bácskában című Budapesten kiadott, s rövidesen a Délvidéken ismertté vált könyve is, ugyancsak 1991-ben. A helyenkénti egyoldalúság oka: Cseres Tibor a hatvanas években megjelent Hideg napok című művének kemény nemzeti önkritikájával lett igazán ismert íróvá. Emiatt utóbb – miként a könyvében írja – bűnhődnie kellett, annál is inkább, mert hasonló önleszámolásra a szerbek között nem került sor. Az idő csak nagy nehezen kedvezett a teljesebb történelemkép kialakulásának. Hogy Cseres könyve mégsem lehet elfogadható összefoglalása a második világháború végén lezajlott véres balkáni eseményeknek, a magyar áldozatok számának föl kutatatlansága mellett az is magyarázatot ad, hogy a szerző a túlbuzgóság hibájába esik. Noha hiteles képet fest a szerbek távolabbi hagyományáról, a múlt századi függetlenedési törekvésüket rosszat rejtőnek mutatja be. Mintha a saját korának szélsőségesen erőszakos szerb politikáját vetítené vissza a múltba, amikor a romantika eszméi a balkáni népben is az önállósodás vágyát erősítették föl. Ez a napi politika által befolyásolt szemlélet a valóban iszonyú következmények miatt hajlamos megfélemedezni a végső soron emberi okok elemzéséről. Cseres elfogultsága ugyanakkor abból

kifolyólag is érthető, hogy mögötte (miként ekkor valószínűleg igen sok magyar ember tudata mélyén) a visszacsatolás reményére, a történelmi igazság megélésére, a rendeződés vágyára is ráérezhetünk.

A Vérébosszú Bácskában című könyv akaratlanul félelmet is gerjeszt. Az író a háborús szerb jellem érzékeltetése céljából már a műve elején szenttelenül számol be az ártatlan áldozatok szörnyűséges meggyötrésének partizánok által alkalmazott módozatairól. Minden nép soraiban előfordulnak beteg alkutuknak megfelelően vérengző hajlandóságú emberek – állapítja meg később, ahelyett, hogy ebből indulna ki. A különböző kínzásmódokat azért sem kellett volna a kötet élére illeszteni, mert a kötet anyaga többnyire adatszerűen bizonyítja: a középkori (orientális) gyötrésfajtákat valóban alkalmazták a gyanúba került ártatlanokon és bűnösökön. Az utóbbiakon is, mivel Cseres helyenként a magyar lakosság által elkövetett gaztetteket is szóvá teszi. Ezzel azonban korántsem ad alapot annak a demagóg szerb „tudósok” által ebben az időben hangoztatott állításnak, mely szerint a razziáért nem is elsősorban a „megszállók” felelősök, hanem a magyar lakosság. Viszont már csak azért sem túlozhat, mert őt megelőzően a vajdasági (jugoszláv) kutatás is kimutatta: a nemzeti létükben eltiport nemzetiségiek között a magyarok jártak legrosszabbul, ám annak dacára, hogy az iskolázatlan tömegben különösen kezdetben voltak sokan, akik a visszacsatolás örömein túl bedőltek a nemzeti felsőbbrendűség háborús demagógiájának, vér a nagy többség kezéhez közvetve sem tapadt. A könyv szerzője ugyanakkor abban téved, hogy készpénznek veszi azoknak a vérengzést túlélőknek az adatait, akiknek (akár öntudatlanul is) érdeke lett a partizánok által lemészárolt ártatlan magyarok számának a megnövelése.

Ilyen fölfrissített történelmi tudás alapján Dudás Károly – az időközben Romániában lezajlott események hatásától is megfélemlítve – megfélemlítően teszi föl a kérdést: „Vajon anyanyelvünkért készek vagyunk-e kiveretni a szemünket, mint ahogyan Sütő András készen állt erre, s fogunkat, ahogyan egyik hőse...?” (MSZ, 1991. VII. 28.). A kiváló író és újságíró tevékenysége az autonómia eszményének vállalása mellett sem képes tartósan uralkodni a pánikhangulatán. Szekeres László írja a VMDK-s voltam című visszaemlékezéseiben az 1944-es szabadkai magyar vértanúk 1992. november 2-ai emlékűnépére vonatkozóan: „Dudás Károly mond beszédet. Sajnos, azal ijesztgeti az embereket, hogy az akkori eseményeket aktualizálja, kissé fellengzősen állítva, hogy erre a helyre emlékművet fogunk állítani, és majd nekünk is olyan, sőt nagyobb emlékművet állítanak egyszer,

ha bennünket is ily módon a föld alá küldenek.” (MSZ, 1995. VI. 13.)

A hatalom nem egészen egy év múlva groteszk módon csúfolja meg Dudást, amikor a Magyar Televízió forgatócsoportja portréfilmet készít róla. Két fölfegyverzett rohamrendőr hatol be a lakásába, bekísérik őket, de – nem számítva a bürokratikus meghurcoltatást s az ezáltal félelemfokozást – a hajuk szála sem görbül meg. Az idő- és energiavesztegetésnek természetesen tiltakozással, a VMMSZ-nek a Dobrica Ćosićhoz, a JSZK elnökéhez intézett tiltakozó levelével kell folytatódnia.

A szerb hatalom a későbbiekben is a leghatásosabb fegyverként használja a megfélemlítést a magyarok emberi jogaiért folytatott harcának visszaszorításában. Ezzel párhuzamosan viszont a kilencvenes évek közepétől mindinkább azt a hiedelmet terjesztik a délvidéki magyar politikusok és az értelmiség (saját tehetetlenségük megindokolásaként), miszerint a szerb politikusok annyira romlottak, a szerb nép oly mértékben van megméltalmazva, hogy a nemes szándékú magyarok alig tehetnek valamit a céljaik megvalósításáért.

Ritka példamutatás

Nem így Csorba Béla, aki egyelőre úgy érzi, hogy a kilencvenes évek elején, Major Nándor garnitúrája uralmának alkonyán: kötelessége gyakran és keményen hallatni a szavát. A pluralizmus jogán – konstruktív szándékkal – a délvidéki magyarság szinte valamennyi kérdéséhez hozzászól. Kultúránk betegségének a gyökereit érinti, amikor a Magyar Szó s általában a kommunikációs eszközök számító, kétkulcsos politikáját ostorozza. Mert a régi ellenségek némileg átalakultak s tovább szaporodtak. Szerencsére a barátok, harcostársak és rokonszenvezők száma szintén növekedett. A harc immár kevésbé alattomos; a nyílt állásfoglalás ideje jött el.

Csorba a VMDK egyik szellemi hangadójává válik, egy olyan csoporté, amely mindinkább a politikai párt ismérveit kezdi hordozni, a gondolati uniformizálástól sem mindig idegenkedve. Noha az ő szemlélete sem teljesen mentes a csoportérdek egyoldalúságaitól, a magatartását egyfelől az erkölcsi puritanizmusa, másfelől a széles szellemi látóköre hitelesíti. Elsősorban Bibó István a szellemi útmutatója. No meg Mocsáry Lajos, ki a Monarchia korában azon kevesek közé tartozott, akik tisztában voltak vele: a magyar nemzeti elvek erőltetése állami öngyilkosság.

Ennek megfelelően Csorba nem korlátozza az érdeklődését a nemzettársaira. A Jelasics bán szobrának visszaállításában megnyilatkozó horvát nacionalista tébolyra már akkor figyelmeztetett, amikor nem

kevesen azt hitték: a délszláv konfliktusban az egy bünnös nemzettel szemben a többi ártatlan. Ez az erkölcsi egyensúlyérzék olyan kisebbségi igazságok kimondására jogosítja föl Csorba Bélát a szerb hatalommal szemben, amelyeket csak kevesen mertek nyíltan megfogalmazni. Látóköre szélességének az is fontos adaléka, hogy a szavát a belgrádi hatalommal dacoló szerbek mellett is fölemeli, pedig azok (Nenad Čanak, Mirko Kovač) nem pártfogói a kisebbségek önszerveződésének. Csorbának e viszonyulása mögött, a barát-toborzó kísérlet mellett, az a fölfogás is jelen van, hogy a béke minden emberinek (így a magyar autonómiának is) az előfeltétele.

Csorba egyik-másik polemikus írásában marxista elemek is kimutathatók. A szerző nagyobb megértéssel van a forradalmi társadalomfölgörgetések iránt, mint a látókörüket a polgári szemléletre korlátozók. Ő ilyenkor nem a jelenre vagy a jövőre, hanem a múlt-ra gondol. Társadalomformáló elképzelésében ui. nincs helye az erőszaknak. Annál kevésbé, mert a gondolkodása értelmiség-központú, szemben mindenféle totalitarizmussal s az anyagelvű polgáriassággal.

Mindazonáltal Csorba Béla nem csupán hirdeti a VMDK (kisebbségünk politikai szubjektummá válásának) elvét, hanem példát is mutat rá. Inkább vállalja a meghurcoltatást, bebörtönzést, de nem tesz eleget a hadsereg fölszólításának. Megalkotja a dezertálás hét pontos arany szabályát, amely a bátor szellemessége következtében nagy visszhangot vált ki. Jelmező, hogy Csorba Béla cikkei kötet formájában csak Budapesten jelenhetnek meg (Ceruza vagy CENZÚRA, 1995), s hogy Vajda Gábornak a róla szóló ismertetőjét a délvidéki lapok mellett pl. a budapesti Magyar Napló sem hajlandó közölni.

Védekezés és támadás több fronton

A titói érában formalizálódott nemzeti hovatartozású, származásától jelentős mértékben elidegenedett vezető értelmiségi réteg a kilencvenes évek elején partra vetett halként érzi magát. Nem csupán megszégyeníti a VMDK gyors térhódítása, hanem általa veszélyeztetve is érzi magát. Amúgy is kétes, nem ritkán göggel kompenzált önbizalmát az ő fogalmai szerint félművelt, sőt a nagy többségében a magyar kultúra elemi ismereteitől távol álló szervezet rendíti meg, melynek élén a bukott hatalmi garnitúra egyik volt tisztviselője, a nómenklatúra tagja, Ágoston András áll. Tanároknak, publicistáknak, íróknak kellene revízió alá venni a Magyar Tanszéken tanultakat, a Magyar Szóban elhallgatottakat, a könyvkiadói politikából kislejteztetteket, a munkahelyeken beléjük sulykoltakat – ami az elmúlt évtizedek során már-már szilárd egyé-

ni meggyőződésükként raktározódott el a tudatukban. S ebbe a nehéznek, sőt veszélyesnek is látszó válalkozásba azok között kezdenek a legkevesebben, akiket a kenyérgőtttségeik is akadályoznak az átalakulásukban. A magyarság valós és időszerű érdekeiről, az Újvidékre telepítettekkel az élen, az értelmiség nagy többsége hallgat. Elődei példájának, a kivárási politikájának megfelelően.

Kevesen vannak, akik nyíltan hangot mertek adni a meggyőződésüknek, mivel a tudásukkal, széleskörű tapasztalataikkal sajátosan szabadelvű magatartást építettek ki maguknak még a „szocializmus” idején. Közöttük mindenképpen az Egyesült Államokat és Nyugat-Európát járt Várady Tibor a legkiemelkedőbb. Idősebb, tekintélyesebb és jogászként tapasztaltabb lévén Ágostonnál, a Demokrata Párt színeiben indulva az 1992 végén tartott választásokon az ambíciózus, de addig ingadozó magyar értelmiségieknek mutat rossz példát. A Nagybecskerekben induló Váradyt a Csorba Béla által (N, 1992. XII. 23.) a fejére olvasott etikai szempont sem zavarja. Eszerint pedig a Demokrata Párt (és külön Zoran Đinđić) is felelős a magyar középiskolákat megszüntető parlamenti döntésért, amelyet aztán a VMDK kérésére – szomorú helyzetkomikumként – Slobodan Milošević érvénytelenít.

Ez azonban nem jelenti azt, mintha a VMDK vezetősége nem lett volna rugalmas a taktikájában. Ágoston nyilatkozata szerint ui. (N, 1993. II. 3.) pl. Csudela Ferenc csak akkor vállalta volna el a Slobodan Milošević által fölkinált képviselőházi alelnöki tisztséget, ha a szocialisták a demokratákkal, a radikálisokat kihagyva alkottak volna koalíciót. Azzal viszont, hogy a VMDK legalább ilyen formában hajlandó tárgyalni a vezető szerb politikusokkal, a nemzeti öncélúságát cáfolta mind a jóhiszemű szerbek, mind pedig a nagyvilág előtt.

A magyarok érdekszervezete elnökének – a polgárháború terjedése és a VMDK politikai sikertelensége miatt fokozódó válság hónapjaiban – változatlan a határozottsága. Pedig az eddig jelzett okokból a valamiképpen súlyosan csalódott értelmiség számára kiváló bűnbakként ígérkezik. Annál is inkább, mert Ágoston a Magyar Hírlapnak (csak a vak nem látja: a magyar kormányt zsaroló szándékkal) adott nyilatkozata értelmében a vajdasági magyarokat menekülésre fogja felszólítani a VMDK abban az esetben, ha súlyos atrocitás érné a 350-360 ezernyi magyart, s nem lesz külső beavatkozás a védelmükben.

A Szabadkára látogató Csoóri Sándor nem érti, vagy nem akarja érteni Ágoston kijelentésének okait, s meggondolatlanságnak minősíti a 150000 magyar útnak indítására vonatkozó fölhívás lehetőségét. Viszont jellemző módon a Magyar Szó (1993. IV. 1.) tu-

dósításában csak ezt a mondatot emeli ki. Mellesleg: éveken át Ágostonnak ezt az akkor nagyon is érthető és helyén való kijelentését hozzák föl (manipulált formában) érvként azok, kik a magyarok érdekvédelmi szervezetének lejáratására törekednek.

A VMDK elnöke egyre inkább az üzött vad helyzetében van. A Budapesten ismételtetett – autonómiára, határon túli magyarokkal való összefogásra vonatkozó – kérései nem mindig vannak összhangban az Antall-kormány európai érdekeivel. Mert más az, amit egyes nyugati politikusok a balkáni helyzet rendezéseként a kisebbségi kérdés megoldásként taktikusan javasolnak, s megint más, amit az Európai Unió pragmatizmusa saját működése szempontjából elfogadhatónak tart. Ugyanakkor Milošević szárnyai alatt sem olyan kellemes, mint ahogyan azt a rosszindulatúak sugallni szeretnék. Bár lehet tetszelegni a mérleg nyelvének szerepében, hiszen a parlamentben az (1993-as előrehozott téli választások idején már csak) 5 VMDK-s képviselő tartózkodása miatt nem választhatnak elnököt. És a köztársasági elnök, valamint Jeszenszky Géza külügyminiszter találkozásánál is jelen lehet a VMDK elnöke.

Ám a Vreme című lap képviselőházi élménybe számolója szerint a többi között a külföldi beavatkozás lehetséges kérése miatt sértegetik Ágostont. A fenyegetéseknek, zsarolási kísérleteknek se szeri, se száma. A magát a nagyszerb hatalmi garnitúrában magas pozícióért és jó pénzért kulcsszerűen magyarnak valló, de az állítólagos anyanyelvét dadogva sem beszélő Kertész Mihály nem tagadja: fél éve figyel a VMDK vezetőjét.

Ágostont a magyarok részéről is egyre több támadás éri. Kölcsönösen vádolják egymást a Magyar Szóval Slobodan Milošević érdekeinek kiszolgálása miatt. Ő keményen megismétli a magyar hírközlő eszközök szerkesztőségeinek írt levelében (MSZ, 1993. IV. 9.) mindazt, amit a VMDK a megalakulásától kezdve stratégiaként vállalt. A feladatok között a legfontosabbak közé tartozik a tájékoztatás alapítói jogainak átmeneti, a Kisebbségi Tanács megalakulásáig való átvétele. Ez az elnök szerint nem központi irányítást, hanem pluralista érdekérvényesítést jelentene. Ugyanakkor az alapcélok közösségét sem hallgatja el, mert a Szerb Köztársaság néhány év alatt 17 törvényben szűkítette a kisebbségi jogokat. Pl. az Újvidéki Rádiótól elvette a megfelelő hullámhosszat, hogy az ország területén a szerbek hangja legyen hallgatható. Az anyagi alapjaiban szétforgácsolódott délvidéki magyar sajtó viszont éppen azt nem szorgalmazza, ami az egzisztenciájába vágó szükséglet: az autonómiát. Azt a politikai formát, amelynek megteremtése érdekében a VMDK a többi kisebbséggel is kész együttműködni.

Ágoston igazságához a nemzetrészünk fennmaradásától elvonatkoztatva sem férhet kétség. Az adott körülmények között a polgárháború aktív és passzív támogatóitól való különválás tisztán humanista szempontok szerint is alapfontosságú. S hogy e törekvésben elsősorban a már Európához közeledő, korábban még erkölcsi és anyagi segítséget is ígérő Magyarországgal kell kapcsolatot keresni – természetes.

Ezt senki nem vitatja el, viszont a módot illetően annál inkább megoszlanak a vélemények. S ezeknek a Napló teljes mértékben helyet ad. A VMDK politikáját legátgondoltabban az a Sefcsich György mérnök ellenzi, akinek Egy reálértelmiségi eretnek gondolatai című tárcáját 1992 végén és 1993 elején folytatásokban közli a hetilap. Sefcsich – önellentmondással – egy mélyebb humanizmus nevében az európaibbnak tartott, nemzetközileg nyitott „híg magyarságra” szavaz a nemzeti kizárólagosságukkal, a magyarság félelemérzetét, bizonytalanságát fokozó „mély magyarokkal” szemben. Ugyancsak önellentmondásosan az identitásvédelemben, Magyarország sikeres támogatásában bízik, miután a délszláv állam majd tudomásul veszi a trianoni határoknak az északi szomszédja aláírásával hitelesített sérthetlenségét. E látészólagos liberalizmus mögött olyan posztkommunista meggyőződés lappang, mely a többi kisebbség ügyének fővállalását a délvidéki magyarság végletes kiszolgáltatottsága idején is elvárja a politikai vezetőktől.

Ágoston a válaszában (N, 1993. II. 24.) elutasítja a Sefcsich György ajánlotta simulékonyságot, s a választók tömegével igazolja a VMDK politikáját, melynek kinyújtott kezét bármely kisebbség megfoghatja. Az elnök személyével szembeni ellenszenvet pontosan méri Gubás Jenő, aki durvának minősíti Ágoston véleménynyilvánítását, holott annak korrektségéhez nem fér kétség. Ti. egy politikai vezetőnek (a nyugati társadalmakban is) minél határozottabban kell állást foglalnia a neki bizalmat szavazók által fontosnak tartott feladatok végrehajtása ügyében.

Korszerű közösségvédelmi program

Mindenesetre Gubás Jenő talán a legszélesebb látókörű értelmiségi a délvidéki magyarok optimizmusának éveiben. Ezt a képességei és a helyzete egyaránt lehetővé teszik. Tolószékhez kötött nyugalmazott főorvos, aki – nem függetlenül az őt gondozó feleségtől, annak sokoldalú érdeklődésétől – a szellemi élet megannyi területén otthonosan érzi magát. És – három leánygyermeket sikerrel fölnevelő családapa lévén – a saját, életgyakorlat által igazolt életbölcsségét kínálhatja rugalmasan, de határozottan a vitacikkeiben a délvidéki magyar értel-

miségnek. Némileg a szellemi elnyomottság állapotából ocsúdónak az önérzetével is. A Tito-éra vajdasági magyar kultúrájában ui. a politikusok után elsősorban a Magyar Tanszéket végzett, ill. az érdeklődésében az irodalomra korlátozódó értelmiségnek volt tekintélye. A műszakiak és a természettudományok művelői magyarokként többnyire ismeretlenek maradtak. A külső gátlások mellett belsők is hatottak rájuk: mivel az iskoláikat legfeljebb részben végezheték anyanyelvükön, ezért amikor lehetőség adódott, akkor is tartózkodtak az anyanyelvű, de még inkább a magyarság művelődésével kapcsolatos állásfoglalástól. Közöttük Gubás Jenő azon kevesek közé tartozott, akik időnként a lehetőségekhez mérten hallatták a szavukat. A „rezsiváltás” után Gubás – elsősorban a Naplóban, egy ideig a Magyar Szóban, sőt a Hídban is (végül az Aracs folyóiratban) közölt cikkeiben – mindinkább (akaratlanul is) a hangadója a VMDK betagosodott vagy legalábbis vele rokonszenvező értelmiségijeinek. Gubás doktor részben a megértő készségével, méltányosságra való törekvésével, részben pedig az átgondolt javaslatával szerez magának tekintélyt. Nemes céljai elérése érdekében a vajdasági magyar irodalom és művészet kérdéseire való hozzászólásával a porcelánboltban forgolódo elefánt látszatától sem riad vissza.

Gubás a kilencvenes évek elejétől a VMDK törekvéseinek kiszélesítésére, pótlására törekszik. Miközben az érdekszervezet aktivistái a napi teendőikkel vannak elfoglalva, s a vezetőség tagjai Belgrádban, Újvidéken, ill. nemzetközi fórumokon igyekeznek érvényt szerezni a törekvéseiknek, addig a dolgozószoba embere, a két világháború közötti időszak délvidéki magyarjainak önszerveződéséből is merítve tanulságot, a közösségi önmegtartás reális alapjainak megteremtésén gondolkodik. Leginkább a jövőnkkel is számoló mérlegelésének eredményével áll elő. Ő a mindenkori összefogás sürgetője s a bosszú elutasítója. Szerinte „A terhes örökséget, a dogmatikus rendszer léleknyomorítását most már el kell felejteni. Hogy a másik mennyire bűnös, nem mi döntjük el, számoljon el mindenki lelkiismeretével. Kevesen vagyunk, és nem engedhetjük meg azt, hogy bárkiről is lemondjunk, ha jó szándékú és segítőkész. Tiszta lappal induljon mindenki. A vajdasági magyar értelmiség hitelét csak az erkölcsösség őrizheti meg és védheti ki azoktól a támadásoktól, amelyek eddig, valljuk be, ha keserű szájjal is, de jogosan érték.” (MSZ, 1991. IX. 7.)

Gubás Jenő a nép bizalmának megnyerését alapvető taktikai feladatnak tartja. Nem azt kapjuk-e itt a civil szféra felől, amit Hódi Sándor a VMDK egyik vezetőjeként alkotott meg, s aminek kapcsán őt a tartózkodásuk és a viselt dolgaik miatt bírált, zömükben

újvidéki értelmiségiek populizmussal bélyegeztek meg? A Gubás Jenő által képviselt életeszemély viszont annál inkább csak nemzetközösségi méretekben és csupán erkölcsi alapon valósítható meg, minél nyilvánvalóbb a normális élet ideája és a gyakorlati valóság közötti távolság, ill. az, hogy egyfelől ez az áldatlan helyzet a Délvidék őslakosai között elsősorban a magyarokat terheli, másfelől pedig a vajdasági magyarok csak akkor számíthatnak külső segítségre (és csupán akkor érdemlik meg azt), ha az összefogásuk által bizonyosságot tesznek az életképességükről, ha egyénekként és a sajátjukként, egzisztenciális érdekeik védelméneként vállalják a megbeszélte közösségi célokat.

Gubás Jenő, aki *Bűn és bűnhődés* címen a problémák leltározása és a cselekvésprogram összeállítása céljából cikksorozatot indít a *Naplóban*, s aki már 1992-ben az 1942-es magyar szárszói találkozó mintájára szeretné összehívni a délvidéki magyar értelmiséget, szerb értelmiségiekre is számít a VMDK soraiban. S ezt nem, vagy nemcsak taktikából teszi, hanem nemzetfeletti orvosi gyakorlatából, vagyis a humanista meggyőződéséből következően. Ő ekkor még rendületlenül reménykedik: az emberek fölismerik az igazi érdekeiket és fölülkerekednek a korábbi körülményekből származó előítéleteiken. Abban is bízik, miszerint a délvidéki magyarok létérdekeikből fakadó önszerveződésében, többtellejesítményében ki-ki megtalálja a tehetségének és igényeinek megfelelő helyet. Csak éppen a realitással kell számot vetnie.

Noha Gubás pontosan látja, s nem is hallgatja el a Tito-éra magyar (irodalmi) csúcsértelmiségének korlátjait, bízik az önkritikában, s nehezményezi, amikor a VMDK vezetősége visszatérő módon marasztalja el az ún. restaurációs ellenzékét, s ennek keretében a szocializmusban létesült intézmények és a bennük tevékenykedő értelmiségiek tevékenységét. Attól tart, hogy a VMDK magára marad a fölöslegesen szaporított konfrontációival, az egyetlen üdvözítő eszme erőltetésével. A sértettségükben és büntudatukban elhallgatott tudósainktól, egyetemi tanárainktól, a még nem kiteljesedett szerepkörű papjainktól viszont a tartalmak megfogalmazását várja a VMDK politikája által megteremtendő politikai keretek számára. Habár mind a műveltsége, mind az élethelyzete szerint a társadalmi tevékenységek közül a gazdaság van tőle legtávolabb, elsősként kéri számon a magyarság érdekszervezetétől a gazdasági programot. Ez – az ő elgondolása szerint (különös tekintettel a magyar tervezők tehetségére) – akár a Vajdaság vagy az egész ország érdekét is szolgálhatná. Jómaga programot állít össze a megalakítandó gazdakörök számára. A rövidlátás és a tespedtség elleni küzdelmében tanulmányokat folytat, s a Délvidéken élt nemzetek tulaj-

donságait, társadalmi körülményeit egybevetve mutatja ki: milyen okokból következően került lejtőre a magyarság, s mit kell tennie az önmagához való viszonzatérése érdekében. Tisztában van nemzetársai többségének szociális gondjaival, a legfontosabb anyagi javakat nélkülöző réteg támogatását is sürgeti, mégis – dr. Burány Béla koncepciójával egyetértve – a nagycsalád mellett foglal állást, mert ez új erkölcsi tartást teremthetne, s a magyarság számbeli fogyását is leállítaná.

Miközben Gubás Jenőnek 1993-ban a VMDK megalakulásának harmadik évében, az érdemi eredmények hiányában fogytán a türelme, s egyre indulatosabban mutat rá az elnökség újvidéki tagjainak féltékenységből, hatalmi ambícióból eredő vezetési manipulációira, akaratlanul is a VMDK szakadását s egy új párt létrehozását készíti elő. Pedig nem ez a célja, legfeljebb új, toleránsabb irányítók megválasztására gondol. De még inkább a magatartásváltásra, a közös gazdasági érdek fontosságának fölismerésére és közös fővállalására.

A szabadkai VMDK-s értelmiségiek véleményét elvi alapon képviselő Gubás Jenővel szemben Ágoston András – amint azt a VMDK szabadkai körzeti szervezetének közgyűlésén kijelenti – erkölcsi okokból bizalmatlan a gazdasági vállalkozásokat illetően. A mozgalom tekintélyét félti. Ezért abba sem akar beleegyezni, hogy a VMDK alosztályai saját folyószámával rendelkezzenek. Az idő akkor is Ágostont igazolja (nem pedig a szabadkaiakat), ha ő a saját pozícióját, az irányítás zavartalanságát félti.

Gubásból és társaiból azonban a gazdasági program szorgalmazásával, a „délvidéki Szárszó” sürgetésével a naiv jó szándék beszél. Nem számolnak vele: micsoda visszahúzó erő képvisel az az oktatás és nevelés, amely ún. szabadkai gyakorlatként évtizedeken át mételyezte a magyar ifjúságot, multikulturálissá válásnak nevezve azt, ami a jugoszláv-osítás embertelen módszere volt. Ennek következtében viszont a kultúra művelése formalizálódott, az anyagiak fontossága nőtt meg túlzott mértékben, ami a rezsiváltás után a nemzeti külsőségekre való korlátozódásban nyilvánul meg. Ez pedig oda vezet, hogy a Gubásék által sürgetett gazdasági kezdeményezések csak gyéren születhetnek, s csak egyéni célokat szolgálnak – nem mindig tiszta módszerekkel.

Szekeres László visszaemlékezéseinek (MSZ, 1995. V. 28. – VII. 8.) tanúsága szerint pl. Sepsey Csaba és Kudlik Gábor 1992-ben támadják Kasza Józsefet a palicsi objektumok belgrádi vállalkozóknak való bérbe adása és a jugoszláv kirakatérdeket szolgáló filmfesztivál anyagi-erkölcsi támogatása miatt. Palics idegen kezekbe juttatására a délvidéki magyarság

szükséges veszélyeztettségének hónapjaiban kerül sor.

Íme, mit lát ebből Újvidéken az ironikusan jó szándék: „Készül az idei ristici fesztivál, amelyben négy-öt darabot mutatnak be... Risticinél sohasem tudni, mi valósul meg a bejelentett műsorból. Négy állandó tárlata van a városnak, a képeket körülbelül havonta cserélik. Megjelent az Üzenet új, kettős száma. Táborozásra készülnek a művészek. (...) Szabadka még mindig nem döntött, hogy érték-e számára ez a színház és ez a fesztivál, vagy csak humbug, aminek véget kell vetni. (...) A hatalom mindig szerette a manifesztációkat, a külsődlegest, a látványost, azt, amivel dicsekedhet... (...) henceghet. Nem véletlen, hogy minden központosított hatalom rengeteg pénzt költ el fesztiválokra és a műemlékvédelemre. Az ilyen hatalom részére egy évforduló többet ér, és többet is költ rá, mint akármilyen értékes mű megszületése. Az évforduló ugyanis külsődleges eseményekkel jár, vagyis ott minden esetben megjelenhetnek a politikusok, beszédek lehet mondani, fényképezkedni lehet, oda lehet csődíteni a népet, azt lehet közölni, hogy itt minden rendben van, hiszen törődünk a kultúrával is, látjátok, milyen fényes és látványos ez az ünnepség is.” A műemlékvédelemben szintén „összekeveredik a fontossági sorrend, és sok esetben a falak meg a falak újrafestése eleszi azt a kevés osztható pénzt az élő és alkotni vágyó művészek elől. Pedig a kultúra igazi mércéje az volna... , hogy mi történik az emberekkel a székesegyházak körül. Ápolhatunk mi minden klasszikus és muzeális értéket, ha nem tudunk mit kezdeni a mai emberi és művészi erőnkkel, ha nincs lehetőség arra, hogy segítsük erejük teljében levő alkotóinkat.” (H, 1994. 1–4. sz.) Annak dacára is igaz ez, ha G. Fehér Gyula a más háza előtt söpör... Viszont nincs egyedül a véleményével a tartományi központban. Végel László szerint ui. „Szabadkán – Újvidékkel ellentétben – kínosan ügyeltek a változások elkendőzésére. Újvidéken szinte tüntettek azzal, hogy megváltoztak, Szabadkán színlelték, hogy semmit sem változtak. A legtöbben ki is mondták; tegyük úgy, mintha a megszokott életet élnénk.” (Exterritórium, 124. p.) Milyen szelíden fogalmaz G. Fehér Gyula és Végel László ahhoz képest, hogy a kilencvenes évek elején hány tehetséges fiatal vagy ereje teljében levő alkotó ember hagyta el Szabadkát (és Újvidéket) a munkájának anyagi és erkölcsi megbecsülése hiányában!

A vizsályok kezdete

A titoizmusból örökölt hagyományok kritikátlan elfogadása, a testvériség-egység idegekbe sulykolt dogmája, a multikulturalizmus demagógiája volt az első,

végzetes hasadást ígérő ék a VMDK soraiban. Mégis főleg a déliek lohadtak le a hír hallatán, hogy a szabadkaiak a választási készülődésben (1990 második felében) koalícióra léptek a reformistákkal és a Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetségével. Annál is inkább, mert az újvidéki vezetőség – a VMDK tagsága által jóváhagyott programnak megfelelően – a szabadkai körzet fölösztatásával fenyegetőzött. Ennek következtében Szabadkán két vezető lemondott.

1991-ben azonban még Jugoszlávia fennmaradása látszik a legkisebb rossznak. Olyannyira, hogy az állam integritását védve, magyar támad a magyarra, szörnyűséget sejtve a kollektív nemzetiségi jogok követelésének eredményében. Ennek megfelelően Kasza József a Dnevnik újvidéki napilapnak adott nyilatkozatában (VIII. 1.), egyelőre még a reformkommunisták oldalán, a VMDK és a VHDSZ vezéreinek a magyarok és a horvátok veszélyeztettségére, kiköltözésére vonatkozó állítását csupán bolondságnak minősíti, s természetesnek véli a behívó parancsnak való engedelmességét. Kasza az embernek az anyanyelvi kultúrája által való kiteljesedését a pártvezérek megvalósíthatatlan kívánságának tartja, akiknek nem engedné meg, hogy megosszák a szabadkai község falvait, utcáit, házait és házasságait, s a testvériség-egység megőrzése érdekében még a fegyveres önvédelmi harcot is kilátásba helyezi.

Ez azonban nem akadályozza Gubás Ágotát, a Szabadkai Rádió magyar szerkesztőségének főszerkesztőhelyettesét, hogy július 7-én beolvassa a kívánságműsorba a VMDK-nak a katonai szolgálattal kapcsolatos körlevelét, ami miatt leváltják.

A csúcstelmiség hallgatásba burkolódik. Pedig – részben szokásból, részben a valószínű veszélytelen válasz miatt – a média őt faggatná: vajon menni, maradni, hallgatni vagy beszélni kellene. Bányai János a nyilatkozatában semmi konkrétat sem mond. A tényeken való túllátás jegyében Julien Bendára, s főleg Babitsra hivatkozva fényt, lámpát, világosságot említ. Tettek és zászlólengetés helyett értékvédelmet tanácsol. Anélkül, hogy beszélne a számára fontos értékekről, ill. ezeknek tettektől független megvédhetőségéről. Valójában a status quo iránti nosztalgijában a kivárási politikáját ajánlja. (Vö. MSZ, 1991. XII. 29.)

Eközben a polgárháborúban néhány magyar katonára is elesik. Ennek kapcsán Ágoston András levelet intéz dr. Dragutin Zelenovičhoz, a SZK kormányelnökéhez, újfent hangsúlyozván, hogy a magyaroknak nem érdekük a polgárháborúban való részvétel, s hogy a megindult privatizálás leple alatt el akarják tulajdonítani a vajdasági magyarok ingatlanjait. Ágoston ez alkalommal is hangot ad a VMDK magyar intézményes kereteket teremtő szándékának, a majdani önkormányzati szervek ingatlanjainak biztosításának.

E követelése mellett a hatalom nyelvhasználatban is tükröződő összpontosítása ellen ugyancsak tiltakozik. Véleménye hangoztatásának nincs akadálya, a VMDK léte Szerbia nemzetközi tekintélyérdekét szolgálja. Viszont nemhogy a belgrádi kormány, de a VMDK koalíciós partnerei sem vállalják föl érdek-szervezetünk céljait.

Mindazonáltal a VMDK újvidéki vezetőségének jogoszláv beállítottságához nem férhet kétség. Amellett ui., hogy több ízben látogatnak el Slobodan Miloševićhez, nyomatékosan hangsúlyozzák Jugoszlávia területi integritása melletti elkötelezettségüket. Mirnics Károly azt javasolja, hogy „a magyar mozgósítottakat és sorkatonákat kizárólag a határok védelmében elkövetett vétségekért és a honvédelem megtagadása esetén vonják felelősségre.” Mi több: „Az újabban mozgósítottakat rendeljék az országhatárok védelmére.” (N, 1991. X. 30.)

Ezek után nem csoda, ha a Vajdaságból származó zágrábi magyarok nyílt levelet intéznek a VMDK vezetőségéhez. Ebben a magyar érdekszervezet erélyességét hiányolják. Szerintük a VMDK nem buzdított határozottan a polgári engedékenységgel szembe. Ehelyett pusztán nem ajánlotta a részvételt a szerb–horvát háborúban. A bácskossuthfalvi behívottakhoz intézve a szót, kétszer is kijelentette, miszerint a döntés mindenki személyes ügye és joga. „A VMDK képviselői nem használták fel még azt a tényt sem, hogy a háború terhe Szerbiában nem volt egyenletesen elosztva. A vajdasági magyarokat nagyobb mértékben hívták be...” (N, 1992. VII. 15.). Zágrábból persze könnyű leckéztetni, a VMDK-t a féltelme bevállására ösztönözni, és a más pártokkal (kimondatlanul a VHDSZ-szel) való összefogásra buzdítani.

A VMDK nagy objektív és szubjektív akadályok miatt nem képes minden vonatkozásban kellő nyomatékkal képviselni a délvidéki magyarok ügyét a kül- és a belpolitikában. Ha Vékás János a politizálás elcsúsztatása, a térhódítás kötelessége és – kimondatlanul is – az együttélés szándékának bizonyítása érdekében természetesnek tartja a VMDK-nak a szerbiai politikában való jelenlétét, akkor Balla Lajos Laci ezzel ellentétben ellenzi a magyarok érdekvédelmi szervezetének mindinkább pártszerű működését, a választásokon való részvételét, a kirakatszerep vállalását. Balla az oromhegyesi (és a Tiszamelléki) mozgósítottak élére állva a polgárháború elleni tiltakozás egyik központi egyéniségévé vált, miközben – az önkormányzati teendők elhanyagolása miatt – az abszolút magyar többségű Kanizsán a csetnikek kerekedtek felül az irányításban. Viszont egyoldalúan vádaskodik, amikor (ő, az egykori pártember) a VMDK vezetését bolsevistának minősíti és a hatalommal való együtt-

működés miatt kárhóztatja. Az autonómia követelése ui. az akkori európai politikában (a Lord Carrington által kilátásba helyezett opcióknak megfelelően) lehetséges, a délvidéki magyarság távlati érdekei szerint viszont szükségszerű taktikai állásfoglalása volt a VMDK-nak. A Slobodan Milošević-vel folytatott párbeszéd, amelyek eredménye (miként Ágoston ezt be is vallotta) előre tudható volt, érveket, dokumentumokat jelenthetett az európai fórumokhoz való fellebbezés során.

A VMDK-nak a kommunizmushoz való viszonyát már önmagában minősíti, miszerint az alapítói (hangadói) között csupán Ágoston, Vékás és Balla voltak párttagok a nyolcvanas években. Mirnics már jóval korábban fölfüggesztették, Hódit – noha a liberális marxista szellemű könyveit kiadták – a nyolcvanas években támadták az ultrabalos megnyilvánulásai kapcsán, Dudást számos bátor szociográfiai hitelű írásai miatt az Új Symposion ügyében megzsarolták, Csorba Béla pedig a folyóiratukkal kapcsolatos viselt dolgai miatt mellőzött, megbélyegzett volt.

Ágoston szarvashibát követett el, amikor a mozgalmának indulásakor, ahelyett hogy tisztázta volna a politikai múltját, vagy legalábbis hallgatott volna róla, egyszerűen letagadja azt. Az autonomista vezetőkről, akikkel mint a Tartományi Szakszervezeti Bizottság titkáranak és a káderbizottság tagjának együtt kellett működnie annak idején, utólag kijelenti: „Elfogadhatatlannak tartom dogmatikus beállítottságukat, neosztálinista módszereiket.” S ezt még a következőkkel tetézi: „A magyarok közül valóknak külön felrovom azt, hogy majdnem két évtizedig maguk is hozzájárultak egy olyan nemzetiségi politikához, és hasznélvezői voltak, melynek következményeként nemzetiségünk egyre gyorsuló, asszimilációs folyamatnak van kitéve.” (MSZ, 1990. I. 14.)

Ez önként, nagy meggondolatlansággal fölkinált támadási felület. Amit ui. Ágoston elhallgat, vagy letagad, az már nem csupán a politikáját, hanem a személyiségét is ellenszenvenné teszi a másféle érdekeltségűek előtt. A liberális szemléletű Bódis Gábor (a Napló című hetilap alapítója) azt pletykázhatja a Vreme című lapnak (MSZ, 1991. VI. 15.), hogy Ágoston – cirill betűkkel írva a kérvényét – vezérigazgató akart lenni a Forumban, de Bánysait újraválasztották. Ezzel azonban csak fokozódtak Ágoston karrierista ambíciói, s nem véletlenül lett átmenetileg a szerb nacionalizmus ún. antibürokratikus forradalmának elkötelezett híve, hogy csak utóbb, a szerbiai kongresszuson jelentse ki: az új szerb hatalommal nem lehet párbeszédet folytatni.

Egyedül Mirnics Károly látja árnyaltabban Ágoston helyzetét. Szerinte a VMDK vezetője az egyetlen régi politikus, aki levonta a konzekvenciát: „Ágoston And-

rás (ki tagadja?) a legaktívabb részese volt annak a »tedd ide, tedd oda« nemzetiségi politikának, amely veszélybe vitte a magyarságot.” Mirnics nem teszi szóvá, miszerint az elnök nem készítette számvetést. Viszont abban igaza van, hogy „Ebben a szervezetben nem lehet karriert csinálni (Ágoston karrierje is itt megszakadt). Ebben a szervezetben nem lehet meggazdagodni. Ebben a szervezetben sok a munka – kevés a kéz.” (N, 1990. XI. 14.)

Ágoston a VMDK váratlan óriási sikere idején (a magyarság több mint 80 százalékának bizalmát élvezte s egy ideig kb. 25000 tagja volt) meggondolatlanul alkalmazza a támadás a legjobb védekezés elvét, mivel az önkritika hiányában nincs erkölcsi joga, hogy a magyarság érdekeinek az elárulásával vádolja a vajdasági magyar csúcsértelmiséget, a projekció módszerével sommásan másoknak tulajdonítva azt, ami az ő lelkét (is) terheli.

Ezáltal még szembetűnőbbé válik Csorba Béla állításának féligazsága (MSZ, 1991. IV. 2.), mely szerint a magát a leendő kisebbségi önkormányzat csírájának tekintő VMDK mint (a többi között) a sajtó (majdan is szabadon bírálható) alapítója nem tart igényt a tisztátalan politikai múltúakra. E kijelentés nem egy, időközben átalakult volt kommunista új, hiteles hitvallására tereli a figyelmet, amelyet az önmagához és az eszményeihez mindvégig hű Csorba Béla így fogalmaz meg: „Az igazi értelmiség embertelen korszakokban is kitart a mindenkor megalázottak és megnyomorítottak mellett, az üldözött vagy »csak« elnyomott osztályok és nemzeti kisebbségek mellett.” (MSZ, 1991. VIII. 7.) Úgy érzi, ilyen eszmei vértességgel, és az előző évtizedben tanúsított erkölcsi magatartás alapján joga van az olyan sommás ítéletre, amelyet a délvidéki magyarságnak korábban tekintélyt szerzett értelmiségi réteg fölött mond ki. A többi között akkor, amikor a tekintélyek pártjára álló P. Keczei Klára azt írja a VMDK vezetőiről, hogy azok „a legkíméletlenebb módon igyekeznek leszámolni azokkal a tekintélyes, külföldön is ismert és megbecsült itteni tudósokkal, akik az érdekeinket egy szélesebb síkon képzelik el és kívánják megvalósítani.” (MSZ, 1993. I. 29.)

Boriékkal szemben valóban kíméletlenek pl. Adán, hiszen nem engedik meg nekik, hogy előadást tartsanak. A politikai viszonyok mégis egyre inkább a „restaurációs ellenzék” érdekeinek felelnek meg, mert – ahogy Csorba Béla írja – a szélsőséges janicsárok uralma után ismét a neosztálinista korszak politikusa avanszált íróinak fölülkerekedése várható.

Kívülről szemlélve a VMDK nemzetvédelmi egyöntetűségéhez nem fér kétség. Ezért Végel László Ágostonnak arra a – pletkyán alapuló – vádjára, miszerint ő a Soros Alapítvány által támogatott Borbának

akarja átjátszani a Forum-házat – Dudást, Kaszát és a VMDK vezetőségének egészét Csurka-pártisággal (szélső jobboldali beállítottsággal) vádolja, szemben az európai magyar írók (Mészöly Miklós, Esterházy Péter) üdvözítő szemléletével. (Vö. MSZ, 1994. I. 9.)

Ugyanakkor Ágoston a nehezedő körülményei mind keményebb föllépésre indítják, melyekből azonban újabb nehézségek származnak. A sajtó – és külön a Magyar Szó – alapító jogainak követelése tálcán kínálja a megtámadtatás lehetőségét. Annak dacára, hogy a VMDK csak a következőkben válik párttá, s hogy Ágostonnak a Budapesten tett, délvidéki magyarok menekülésre való buzdítására vonatkozó feltételes kijelentése csak tájékozatlanságból vagy rosszindulatból érthető félre, G. Fehér Gyula, akit nem sokkal azelőtt nevezett ki a Vajdasági Képviselőház a Forum-ház igazgatójának, mimelt értetlenséggel veti szemére a VMDK elnökének: szolgálékúségre, pártos beállítottságra akarja rákényszeríteni a függetlenségét védő Magyar Szót. S a legfájóbb, legprovokatívabb kérdéseket is fölteszi: „Milyen eredményt tud felmutatni megisméllődő képviselői mandátumai ideje alatt a jugoszláviai magyarság színe előtt?” „Mit jelent a kijelentése, hogy majd lemond, és külföldre távozik?” (MSZ, 1994. I. 9.)

Nemzeti és nemzetfeletti szabadság

A magyarok véleménye a kilencvenes évek legelején Antall Józsefnek a kijelentése kapcsán is megoszlott, mely szerint ő 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni. Sokak szerint ez az állásfoglalás a kisebbségi sorsban élő magyarok ellen hangolja az utódállamokat. Ezen a nézeten van pl. a budapesti Deme László, a neves nyelvész is (MSZ, 1991. VII. 20.), aki szerint a nemzet csupán tíz millió tagot számol, és nemzetiségi tömbök, szórványok veszik körül. Ezeknek a rész-egész kapcsolata helyett partnerviszonyban kell lenniük egymással. Deme felfogásában a határokon kívül élő magyarság a szükségszerű ketős kötődésének köszönhetően autonóm kultúrát fejleszt. Ez az életkörülményekből, tehát a gazdaságból és a politikából is következik. Deme a valóságos szükségletet egy idejétmúlt koncepcióval téveszti össze. Ezért szállhat vitába Ágoston Mihállyal is, akinek a vajdasági magyarsággal kapcsolatos aggályait eltűzöttaknak tartja.

Ágoston csak közvetve válaszol Demének, mint-hogy annak állásfoglalását nem tartja egyedinek. „Vannak, akik az itteni magyarság nemzeti tudatát (ezt a közösségi érzésünket, melyet évtizedekig magunkba fojtottunk) most támadják, s azon buzgólkodnak, hogy kiegyenlítsék az elvakult, s együgyű nemzeti ön-

teltséggel... sovinizmussal.” (MSZ, 1991. VIII. 19.) Ágostonnak e gondolatai Bosnyák István szemléletével is vitatkoznak, amelyben a nemzeti önteltségek csak általában nyernek méltatást.

A legfiatalabbak tanácsstalansága a legmélyebbről fakadó. Az ő tudatukból a hatvanas évek végének emlékét sem kell kimosni. Ennek megfelelően Szabó Palócz Attila tájékozatlanul, tehát túlzott önkritikával támadja a saját nemzetét a JMMT vitatribünjén: „Különbélelő identitástudatokra, nemzettudatokra, önismeretre, ősi gyökerekre és egyéb hangzatos szlogenekre hivatkozva egyre többen hirdetnek nem ritkán fasisztoid nacionalista eszméket.” Meggyőződése szerint „minden nevelés lényege és legfőbb célja a modern idők követelménye értelmében csak az lehet, hogy »szabad emberek«-et neveljünk gyermekeinkből a fogalom emberi értelmében. És sokkal fontosabb, hogy a gyermek »szabad ember« legyen, mint az, hogy »magyar«” (N, 1993. VII. 21.)

Az alig két éves „rezsiváltás” nem volt elég a fogalmak letisztulásához, mert a Szabó Palóczsal (és Mihájlovsz Klárával) vitába szálló Varga Zoltánnak sem jut eszébe: a „szabad ember” fogalma és a valamely nemzethez való tartozás tudata nemcsak, hogy nem zárják ki, hanem egyenesen feltételezik egymást.

A kommunista diktatúrát fölvaltató nagyszerb militarizmus csak keveseknek s azoknak sem mindig teszi – lelkiileg – lehetővé az összefüggésekben való gondolkodást. A kétségbeesésből és lelkesedésből táplálkozó jelszavak csupán az „igen”-t és a „nem”-et ismerik. Az elvi állásfoglalás és a politikai-művelődési szervezkedés szintjén ennél nem is kell több. A valóra váltáshoz, a hitelesítéshez viszont kevés. Erre ugyanakkor nincs konkrét lehetőség: az európai nagy nemzetek a közepeseket is magukhoz illeszteni igyekeznek, nem hogy autonómia formájában a kisebbek töredékeinek teljes önmegvalósítást biztosítanának – a célszerű édesgetésen túl. Viszont ezekben (a délvidéki magyarban) nincs viszonylag egységes szellemi erő annak bizonyítására, hogy nem pusztán egy nemzetrészt, hanem az ezt magába foglaló országot, s az anyaországot, sőt az egész kontinens is nyerne az addig elnyomott embercsoportok energiájának föl szabadítása által.

A kilencvenes évek elején kevés a meggyőző minta, az eleven példamutatás; nincs érésszűz. Az utódállamok – s főleg rájuk hallgatva: Európa is – inkább csak ellentétekben tudnak-akarnak gondolkodni. Nem veszik tudomásul: ha minél több értéket igyekszünk tudatosítani a jövő nemzedékben, akkor a saját hagyományok elsajátításának útján (becsületesen sokoldalú kritikával) vezethetjük el őket a legújabb szempontokig. Más szóval: ki-ki a saját nemzeti (s ezáltal: nemzetközi) értékeinek elsajátításával

válhat szabadabbá, egymást megbecsülővé, az együttélés kötelezettségeinek nem csupán elvi vállalójává, hanem szíves teljesítőjévé is. A nemzeti öndicséret kizárólagossága folyamatos imamormolás dacára is istentagadóvá tesz bennünket a tetteinkben. Az eleve szabad szellemben nevelkedő viszont nem emelkedhet túl az anyagi javakkal elkápráztatható, a könnyebb megoldások által manipulálható vadember szintjénél. Vagyis a szó nemes értelmében vett világpolgárrá mindenekelőtt az anyanyelvi műveltség teljes elsajátítása révén válhatunk. S a nemzeti kultúránk iránti szeretetünk is csak akkor maradhat meg az egészséges normák határain belül, ha nem állami-többségi elnyomás akadályoz bennünket az egészséges fejlődésünkben.

De hát akkor mi van az olyan divatos fogalmak mögött, mint a vegyes házasságok problematikussága, a magyarság megmaradása, a nemzeti gyökerek keresése, a Vajdaság területén való ősi jelenléte, nemzetrészszerűnek a nála erősebbek, romlottabbak általi kizsákmányolása, s a magyarság családiassága, szorgalma mögött? Mind e mögött jó szándék és demagógia egyaránt rejtőzhet – a megnyilatkozó funkciójától és személyiségétől függően. A jó szándék mögött a korábban tiltottakat, elhallgatottakat tudatosító igény is rejtőzhet – a testileg-lelkiileg beteg délvidéki magyarok épülése érdekében. Hogy a cikkező vagy a szónok alapjában véve igazat beszél, azt a szerb hatalom által nem túl gyakran készített, rejtegetett statisztikák is alátámasztják.

E tények és az említett jelszavak manipulálhatósága viszont abban rejlik, hogy a magyarságot az önutálat szélsőségéből az önimádat végletébe billentette át. Ennek a kilencvenes évek közepétől mindinkább azon hamis (jellegzetesen populista) állítás lett a következménye, mely szerint az olyan rossz nemzet által terrorizált állapotban, mint a szerbek, lehetetlen alapvetően változtatni a szinte ideálisan jó délvidéki magyarság sorsán. A populizmus majd a VMSZ és a Hét Nap számára válik vezérgondolattá, az apró lépések, a látszatcselekvések igazolójává ez a közvetlenül csak elvétve megfogalmazott gondolat. Ez a túlzott erkölcsi önértékelés természetesen elsősorban a magyarországi hatalmi elitnek jön jól, hiszen nem áll érdekében a délvidéki magyarság valóságának érdemi fölmérése, és a helyzet ennek megfelelő gyökeres megváltoztatása.

A kilencvenes évek elején azonban – amikor még Carrington, majd Balladur kisebbségek felé forduló politikai kínálata hozta lázba a délvidéki magyarok eszmei képviselőit – az említett, egyre elcsépeltebb, sőt a hajdani fasizmus egyik-másik kulcsszavára is emlékeztető kifejezések pusztán a nemzetrészi kollektivitásnak mint alanyiságnak a megindokolását cé-

tivitásnak mint alanyiságnak a megindokolását célozzák. Önvédelemből fakadnak, nem támadó fondorlatból. Az utóbbihoz sem az európai, sem a magyarországi helyzet, sem pedig a délvidéki magyarság individualistává zilált, s csak két-három évre összeálló lelkülete nem nyújtott kellő alapot. Hiányzik a szellemi erő és az erkölcsi bátorság a délvidéki magyar ember modelljének megalkotásához, s még inkább a megteremtendő felé vezető út fölvázolásához. Egyszerűbb egymásra mutogatással levezetni az indulatokat, mint hosszabb távon az értelem szolgálataiba állítani azokat.

Nem csoda, hogy az autonómia formáiról többnyire csak általánosságban esik (rengeteg) szó. Érthetően panaszolja tehát Balla Lajos L. az érdekvédelmi szervezetét fenyegető válság előérzetében 1993-ban (N, VIII. 4.), hogy a Naplót nem számítva, a médiában – a támadásoktól és a védőbeszédektől eltekintve – nincsenek átfogó elemzések a VMDK autonómia-konceptiójáról, jóllehet a polgári szubjektivitás, az önrendelkezés megteremtéséről kellene értekezni. Ennek következményei miatt írja később Hódi Sándor, hogy „elmulasztottuk a helyi magyar önkormányzatok alulról építkező szövetségének létrehozását is, elmentétben a szandzsáki muzulmánokkal”. (Helyzet-elemzés a vajdasági magyarságról. Valóság, 1997. 10. sz.)

Valójában azoknak is a délvidéki magyarság elkerülhetetlenül autonómia általi szabad emberré válása a célja, akik nemigen látnak ki a zavaros ideologizálásból. Esetleg nem is akarnak, mert – reménytelennek sejtve a helyzetet – humoros provokáció a céljuk, mint dr. Burány Bélának, aki a magyar családok növekedő létszámától várja a megváltást. Mintha a mennyiség szükségszerűen minőségé változna át! Mintha nem ő, az orvosprofesszor tudná legjobban: a legsürgetőbb humanista feladat a magyarok gyógyítása, azaz több oldalú szociális motiválása és felemelése, érvényesülésében való segítése, hogy alkalmasaknak érezzék magukat tartósabb és nagyobb család alapítására.

A botrány

A VMDK-t belső válság is terheli. Mind nyilvánvalóbb: anyagi háttér nélkül sem a szervezetnek, sem pedig a magyarságnak nincs jövője. A vezetőség viszont elzárkózik a vállalkozó szellemű magyaroknak a mozgalomba való bevonásától. Ez mindenekelőtt a szabadkai aktivistáknak az újvidékiekkel szembeni ellenszenvét erősíti. Mind gyakrabban hangzik el az Ágoston nevével fémjelzett elképzelésnek a bolsevista jelzővel való megbélyegzése. Különösen a Hódi Sándor alelnök pénzelszámolásával kapcsolatos botrány

hónapjaiban (1994 első felében) gyűlnek föl az indulatok. Hódi ui. a délvidéki magyarok megsegítésére magyarországi alapítványi támogatások egybegyűjtése céljából alapot hozott létre a feleségével Budapesten 1992-ben. Ugyanakkor a viszonylag nagy tételekben és különféle forrásokból szaporodó pénz nem jut el a címzettekhez. Sem a VMDK vezetősége, sem pedig a délvidéki magyar intézmények nem tudnak róla. Csupán Ágostonnak és a közvetlen munkatársainak vannak értesüléseik e visszatartott pénzekről (elsősorban 600.000 márkáról), s 1993 áprilisától kérik az elszámoltatást. De nem erőltetik azt. Mi több, az elnök a büszke szegénység jelszavával vitatkozik a délvidéki magyarságnak, a VMDK-nak az anyagi gyarapodását szorgalmazókkal, a vállalkozó hajlandóságúakkal. Az az álláspontja is megfelel az érdekszervezet szavazói bázisának, mely szerint az érdekvédelmi mozgalmuk egyik magyarországi párt mellett sem kötelezheti el magát, mivel a törekvésük nem tekinthető sem jobb-, sem pedig baloldalinak. Ezzel volta-képpen csapdát állít a munkatársának, aki mellette a VMDK legnagyobb tekintélyének számít bel- és külföldön egyaránt. Ebben az időben Hódi sok időt tölt azokban az országokban, amelyekben a magyar emigráció tekintélyes összegeket gyűjt össze a délvidéki magyarok számára. Az alelnököt a nemzetársai kivivandó autonómiájának és fennmaradásának eszméje vezérli, s nemigen törődik az elképesztő mértékű infláció és a gazdasági szankciók által sújtott nemzetársai nyomorával. A Magyarországról érkező pénzeket az embargóra hivatkozva és – föltehetően – az 1994 tavaszán sorra kerülő választások miatt tartja vissza. Önmagáért beszél a tény, hogy utóbb – ahelyett, hogy a délvidéki magyar intézmények rendelkezésére bocsátaná – visszautalja őket a támogatónak.

Csakhogy a VMDK márciusi tisztújítása is közeledik. Ágostonnak viszont közvetlen érdekének érzi a nagy tekintélyű vetélytárostól való megszabadulást. Hogy fölhívja a figyelmet Hódi visszaéléseire, nyilvános vádaskodásba kezd. Viszont a munkatársai kisebb csoportjával zárt ajtók mögött tanácskozik, az ügy rendkívülisége miatt mellőzve a VMDK működésének demokratikus nyíltságra kötelező elvét. Ő tulajdonképpen a megfelelő pillanatra várt, hogy – elsősorban az üggyel kapcsolatban felelősnek gondolt magyarországi fórumoknál – folyamatosan követelni kezdje a Hódi kezelte „családi” alapítvány számára érkezett pénzüsszegek nagyságára és az átutalásuk feltételeire vonatkozó adatait. Szerinte a támogatások címzettje (mint közvetítő) a VMDK volt, míg Hódi célpénzekről beszél, amelyekkel neki pusztán a támogatóval kell elszámolnia.

Ágoston 1994. III. 23-án (másnap a Magyar Szóban megjelentetve a szerb hatóságnak címzett följe-

lentésként is ható) levelet ír Csoóri Sándornak, az Illyés Alapítvány elnökének. A többi között ez olvasható benne: „A VMDK-n belül mindig voltak eltérő nézetek. Dr. Hódi politikai alapállása kezdettől fogva nem változott: abból indul ki, hogy Európának ebben a részében új rendezésre kerül majd sor, melynek részeként a határmódosítás reális lehetőség. Ezt szem előtt tartva, az autonómia-koncepció megvalósítása számára a minimum, amit a szerb vezetésnek azért kellene megadnia, mert a vajdasági magyarok szervezett politikai ellenállása, s ennek az ellenállásnak a nemzetközi támogatottsága erre rákényszeríti. Ennek az alapállásnak nem szükséges velejárója a dialógus és természetesen az együttélő népek napi politikai együttműködése sem. Nem a politikai szubjektivitás alapuló partnerség elvére épít, hanem a kedvő nemzetközi körülményektől várja a győzelmet, melynek eredményeként a szerb fél kerül az alávettség állapotába. Ez a politikai filozófia természetesen csak a többszámú magyarokra terjed ki. Mivel az itt élő népek, elsősorban a szerbek és magyarok egymás mellett élésének kérdését megkerüli, elvonatkoztatottnak, irreálisnak minősíthető.”

Hódi Sándor addigi megnyilatkozásai (tanulmányai, cikkei, interjúi és a hozzáférhető levelezése) nem igazolják Ágoston vádjait. Noha a következő vallomásának önarcképe retusált, alapjaiban azonban igaz: „...nem is olyan régen, példa értékű volt a vajdasági magyarság önszerveződése. Magam is, mint annyian mások... az elmúlt négy év alatt ennek szenteltük minden időnket. Míg Ágoston elnökösködött, politikusokkal tárgyalt, sajtótájékoztatókat tartott és írta a perlekedő leveleit, jómagam összeállítottam és kiadtam a szervezet Programját; kidolgoztam, megszerkesztettem, kiadtam a VMDK autonómia koncepcióját; különböző világnyelvekre lefordítottam, megjelentettem és eljuttattam a nemzetközi szervezetekhez, diplomáciai testületekhez szerte a világban; létrehoztam a vajdasági magyarság segélyezésének két intézményét, a Délvidéki Magyarságért Alapítványt és a Vox Humanát, melyeken keresztül az embargó ellenére jelentős segélyt és pénzügyi támogatást kapott a vajdasági magyarság; hosszú évekre megoldottam a VMDK működésének pénzellátását; kapcsolatokat építettem ki a Kárpát-medencében és a Nyugaton élő magyarsággal; javaslatomra létrehoztuk a Közép-európai Magyar Népcsoportok Fórumát és a VMDK számos külföldi tagozatát; Stockholmtól Canberráig, Berntől Strassbourig hírünket vittem a világba és pártfogókat kerestem számunkra; előadásokat tartottam itthon és külföldön egyaránt.” (MSZ, 1994. VIII. 19.)

Hogy Hódi a megalázottságában erős túlzással védekezik, amikor a VMDK-nak és az intézményeknek az általa közvetített pénzekkel való ellátásáról beszél, azt a következő évben saját maga bizonyítja be, amikor az Illyés Alapítvány által a VMDK-nak fölajánlott támogatással kapcsolatban ezt írja: „Az I/A60/1992-es ügyiratszámú ellátott levelet előterjesztettem a VMDK soron következő elnökségi ülésén, amelyen az elnökség nem vállalta ezt a közreműködést.” (MSZ, 1995. V. 7.) Kevésbé valószínű, hogy a külföldi kapcsolatok megteremtésével és a mozgalom ideológiai irányításával terhelt Hódi az illegális pénzközvetítés kalandjaiba bocsátkozik, amikor utóbb saját maga is hivatkozik a juttatások továbbításának embargó általi akadályozottságára. A Vox Humana aligha kizárólag az aktivistái visszaélései miatt vált működésképtelenné.

Ugyanakkor Hódi valóban nem nagy magyar, irredenta eszméktől vezérelve teljesítette küldetését. (A már említett, a javaslatára megalapított intézmény, a Közép-európai Népcsoportok Fóruma, amelynek ő lett az elnöke, a nevében nem is tartalmazta a „magyar” jelzőt.) A határmódosítás lehetősége mint beszédtema, ha olykor fölmerült is a VMDK gyűlésein, sőt alkalomadtán cikkben is fölűnik (pl. Túri Gábornak a Major Nándorral folytatott vitájában – vö. MSZ, 1994. V. 8.), a Tisza-melléken sem született olyan határozat, amely az érdekvédelmi mozgalom cselekvését ennek a célnak rendelte volna alá. Ennek legnyomatékosabb bizonyítéka az a tény, hogy az 1994-ben Kanizsán tartott zárt ülésen az elsősorban Hódi Sándor nevéhez fűződő autonómia-koncepció megvitatása és elfogadása a téma. Az alelnök a közéleti megnyilatkozásaiban magától értődőnek tartotta a VMDK, ill. a délvidéki magyarság érdekeinek a jugoszláv, ill. a szerb politikai intézményekben való képviselését.

Ágoston idézett rágalmára Hódi rálicitál, amikor az emigráns magyarokhoz intézett körlevelében a többi között ilyeneket olvashatunk: „Sajnos, amitől félni lehetett bekövetkezett: – a VMDK teljes mértékben elvesztette érdekszervezeti jellegét és (kommunista) párttá szerveződött. A szerb szocialisták hatalmának megszilárdulása, és a magyarországi baloldali pártok előretörése után ez várható volt. A kisebbségi vezetők egy része, a volt kommunista rendszer hűséges kiszolgálói, néhány hónapja már új lapokra játszanak: a baloldal győzelmére és a visszarendeződésre. A VMDK-án belül eddig meglapuló bolsevisták kezdtek újra nyeregbe érezni magukat. Az elmúlt hetekben Ágoston nyíltan paktumra készült a szocialistákkal. Egy miniszteri tárca várományosaként soha nem tudja megbocsátani nekem, hogy áthúztam ezt a szándékát. Annak érdekében, hogy félretegyen az újtáborból gya-

lázkodó, rágalmazó kampányt kezdett ellenem közvetlenül a tisztújító közgyűlés előtt. A közgyűlésen pedig a tisztogatás terén nagy rutinnal rendelkező kommunisták lesöpörték az egész kereszténynemzeti demokrata szárnyat.”

Az Ágoston törekvésével rokonszenvezők és a tőle eltávolodók között egyaránt vannak volt kommunisták. (Hódi tanulmányai annak idején a marxista embereszmény szellemében íródtak.) Egymás lekommunizálása nem több projekció jellegű mellébeszélésnél ebben az időben. Többé-kevésbé mindegyik VMDK-vezető legbelül vétkesnek érzi magát azért, mert a jobbik esetben is szemet hunyt a Tito-éra visszaélései előtt, s úgy igyekszik könnyíteni a lelkiismeretén, hogy másnak tulajdonítja azt, ami őt terheli.

Ágoston ezekben a hónapokban a mindenkori törtető karrierista módjára viselkedik. Időzítve hozza nyilvánosságra Hódi valós vétségeit és kitalált visszaéléseit, s ezzel végveszélybe sodorja az általa alapított szervezetet, miközben közvetve a délvidéki magyarság helyzetét is súlyosbítja. Emellett általában lekezeli az anyagiak fontosságát, de a pénz ürügyén csinál botrányt. Noha a délvidéki magyar politika többpártiság felé sodródása mögött budapesti mozgatóerőket gyanít, ahelyett, hogy hátat fordítana az onnan bedobott csontnak, részt vesz annak marcangolásában.

Ágoston a megszerzett nemzetközi tekintély birtokában összpontosítani igyekszik az irányítást, csökkentve az elnökségi tagok számát s ezzel együtt a vita lehetőségét. Ám nem miniszteri tárcáról álmodik, mint ahogyan azt a vetélytársa gondolja, hanem Hódi tekintélyvesztéséről, és saját vezetői szerepének kiteljesedéséről. Az ő hajtóereje a határtalan becsvágy, a szuverén irányító szerep megszerzése a VMDK-ban. Habár a másik alelnökével, Vékással folyószámlát nyit Budapesten, nem a kisajátítás szándékával követeli a Hódi által visszatartott pénzeket (ahogyan azt az ellenvád állítja), hanem a velük való rendelkezés vágyától indítatva. Ez már csak azért is érthető, mert ekkor már a magyar nyilvánosság figyelme a VMDK pénzügyeire összpontosul, s az újabb visszaélések egyértelmű öntemetést jelentenének.

A fogalmak tisztázatlansága a zavarosban halászni igyekvőknek felel meg. Akiknek jövedelemszerzési lehetőségeik és magyarországi érdekeltsegeik vannak, érthetően tiltakoznak Ágostonék javaslata ellen, amely a tisztségvállalók számára kötelezővé tenné a vagyonbevallást, és a magyarországi tartózkodási vagy a letelepedési engedély megszerzését sem nyugtázná. Nem jut eszükbe: az elnöknek a tisztségviselők erkölcsi tisztaságának ellenőrzésére vonatkozó elképzelése Nyugaton már szerves része a politikai gya-

korlatnak. Ha nem az etikai eltompulás jellemezné a vagyonbevallás javaslatának ellenzőit, akkor önként álltak volna elő az átvilágíttatás igényével. Emellett azt is természetesnek tartanák, hogy a vajdasági magyar érdekszervezet vezetői minél több érdekszálának azok tömegéhez kellene kapcsolódnia, akik még csak látogatóba sem mehetnek az anyaországba. S ezzel együtt az is nyilvánvaló: aki már a határon túlra menekítette a gyerekeit, s a fél lábát saját maga is Magyarországon tartja, kisebb valószínűséggel viszi politikai vásárra a bőrét annál, akit a múltján és jelenén kívül a jövője is egyértelműen a Vajdasághoz köt. Csakhogy a VMDK „antibolsevista” vezetői kimondatlanul a saját anyagi szempontjaiknak megfelelően foglalnak állást, hiszen – miként Szekeres Lászlónak a már említett VMDK-s voltam című folytatásos tárcájából is kitűnik – a süllyedő hajón mindinkább a pánikhangulat uralkodik el.

Ágoston nem titkolja, hogy a szerb hatalommal, sőt annak megtestesítőjével, magával Slobodan Miloševićel való megbeszélései során egyezkedik a magyarországi támogatások legalizálásának lehetőségéről, s a Hódiék folyószámlájára érkezett pénzeszegről is beszámol. Ennek dacára az ellenfelei között az a hír járja, hogy a VMDK adatait a szerb kémelhárításnak és más pártoknak továbbítja. E sorok írója megkockáztatja a föltevést: titkos adatai nemigen lehettek a VMDK-nak, s azok az elnökétől függetlenül is aligha maradhattak ismeretlenek a Vajdaságban rendkívüli módon érdekelt szerb államvédelem számára. Viszont Ágostonnak a Hódi és a magyar jobboldal ellen folytatott kampánya nyilvánvalóan megfelelőhette az államérdeknek, mert a szerb médiában nem volt visszhangja a VMDK dicstelen és önmegsemmisítő belviszáljának.

A VMDK elnöke ekkor már a paranoiával fertőzött hírében áll. Állítólag – ellenőrzött adatok, egyértelmű bizonyítékok, reális föltevések helyett – többértelmű jelek alapján vádaskodik, s a lelki betegek egy (ezekben az években nagy mértékben, különösen a szerbek körében növekvő) csoportjának módjára rendszerbe, öt támadó fronttaktikába illeszti a vele harcban álló (vagy a megtámadására készülő) vélt ellenségeit. Ágostonból annyiban mindenképpen a józan ész beszél, miszerint valóban a háttérből, a magyarországi politikának a kisebbségben élő magyarság érdekeihez való viszonyulásának megváltozásából kell kiindulnunk, ha a VMDK válsága elmélyülésének okait keressük.

Hogy nem egyszerűen az Ágoston-csoport bűnbakkereséséről vagy a belgrádi hatalom iránti túlzott lojalitásáról van szó, amikor a mozgalom növekvő belső ellentéteinek okait külföldön keresik, arra a többi között Csoóri Sándornak az újvidéki vendégszereplése során tett kijelentése a bizonyosság. A kiváló köl-

tő ui., társadalomlélektani érzéketlenséget tanúsítva és jórészt a saját több évtizedes tapasztalatai ellenében kijelenti: a Forum, a Magyar Tanszék és az Újvidéki Színház akkor is létfonosságúak és a magyarság érdekeit szolgálják, ha államiak, tehát nem kellene külön mércét alkalmazni a megítélésükben. (MSZ, 1994. IV. 30.) Csoórinak a magyarországi baloldal restaurációjának kezdetén el kell feledkeznie saját törekvéséről, amely nem szokta összetéveszteni a magyar nyelvűséget a magyar ember gondolati és érzelmi azonosságával, a bizonytalanra vált szolgasorsra való szokásos fölkészítést az önmagát teljességgel vállaló ember nevelésével.

Ez lehetőséget ad Ágostonnak, hogy – az autonómiáért folytatott harc címén – a Slobodan Milošević által nyugtázott egyeduralmi törekvését az egységes VMDK ellen készülő merénnyel, a vetélytársa mellett, ismert magyarországi személyiség összeesküvőként való megnevezésével leplezze. Szerinte „Hódi Sándor és Csoóri Sándor alapítványaikon keresztül gyakorlatilag ellenőrzés alá vonták a vajdasági magyarságnak szánt magyarországi és külföldi támogatások csaknem egészét. Begyűjtötték, de nem közvetítették ki. Csoóri Sándor például maga is elismeri, hogy az Illyés Alapítvány által az 1993. évben a Délvidéki Magyarságért Alapítványra bízott támogatásnak Hódi mindössze öt százalékát közvetítette ki. A vaj-

dasági magyarság és a VMDK helyzetét különösen megnehezítette, hogy Hódi Sándor családi alapítványa, a Délvidéki Magyarságért Alapítvány Csoóri Sándor személyén keresztül összefonódott egyrészt az Illyés Alapítvánnyal, másrészt a vajdasági magyarság emberbaráti szervezetével.” (A botrány című dokumentum-gyűjtemény bevezetője. 1994. VI. 3.) Csakhogy nincs rá bizonyítéka, hogy Csoóri tudott a Hódi által egy évig visszatartott pénzekről, s önmagának sem teszi föl a kérdést: vajon – a nyomorban tengődő délvidéki magyarokat megkárosítva – miért nem kérte egy évig Hódi elszámoltatását az Illyés Köz-alapítványnál. E mulasztásával ui. a „bűnösök közt cinkos, aki néma” helyzetébe került, amelyben úgy védekeznek, hogy folyamatosan támad.

Csoóri Sándor viszont ezekben a hónapokban már a korábbi naiv jó szándékának az áldozata. Ágoston pillanatnyi érdekével természetesen ellenkezik annak a tudomásul vétele, miszerint az Illyés Alapítvány elnökének a délvidékieken kívül számos más hasonló helyzetű támogatottal is törődnie kellett, s nem is csupán a délvidékiekkel járt pórul Csoóri. De az ő (VMDK elnökéhez intézett) nyílt levelének ítélete a megbántottságban is hitelesen hangzik: „Újra ki mondom: a bűnt, a vétséget belső nyomorúságokban együtt követtétek el Sándorral. Egyikőtök volt a Nem, s a másikótök az Igen.” (SZHN, 1994. VIII. 25.)

